

**MAKSIM KEMURAHAN WONTEN ING CRITA SAMBUNG
SALEBETING KALAWARTI DJAKA LODANG
EDISI JANUARI-AGUSTUS 2013**

SKRIPSI

Dipunajengaken Dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkeping Pendadaran
*Anggayuh Gelar
Sarjana Pendidikan*

Dening :
Anatika Vivin Irfiani
NIM 10205244060

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2014**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Maksim Kemurahan wonten ing Crita Sambung
salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013* menika saged
dipunuji awit sampun pikantuk palilah dening pembimbing

Yogyakarta, 26 Mei 2014

Pembimbing

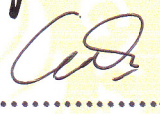
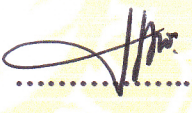
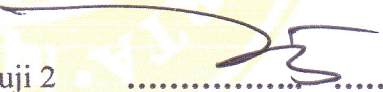
Drs. Mulyana, M.Hum

NIP 19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Maksim Kemurahan wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013* menika sampun dipunandharaken ing pendadaran wonten sangajenging *Dewan Penguji* ing tanggal 6 Juni 2014 dipuntetepaken lulus

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		13/6/2014
Sri Hertanti Wulan, M.Hum.	Sekretaris Penguji		16/6/2014
Dra. Siti Mulyani, M.Hum.	Penguji 1		11/6/2014
Drs. Mulyana, M.Hum.	Penguji 2		13/6/2014

Yogyakarta, 16 Juni 2014

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan

Prof.Dr.Zamzani, M.Pd.

NIP.19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan wonten ing ngandhap menika, kula :

Nama : Anatika Vivin Irfiani

NIM : 10205244060

Prog. Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni

Ngandharaken bilih skripsi menika damelan kula piyambak. Sapangertosan kula, wosing skripsi menika beda kaliyan skripsi ingkang kaserat dening tiyang sanesipun. Kejawi bab tartamtu ingkang kula pendhet kangge pamanggih dhasar kanthi jumbuhaken tata cara saha etika panyeratan. Menawi wedharan menika kabukti boten leres, dados tanggel jawab kula piyambak.

Yogyakarta, 26 Mei 2014

Anatika Vivin Irfiani

SESANTI

je/bsukimw[by

Jer Basuki Mawa Beya

r[wr[wrnTsMl=ml=putu=

Rawe-Rawe Rantas Malang-Malang Putung

sptemenTinemu

Sapa Temen Tinemu

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT karya ilmiah menika kula
pisungsungaken dhateng : Alm. Bapak saha Ibu kula ingkang sampun paring
panyengkuyung saha pandonga

PRAWACANA

Puji syukur konjuk ing ngarsaning Allah SWT awit sampun paring kasarasan, kanikmatan saha kabegjan satemah skripsi kanthi irah-irahan Panganggening Maksim Kemurahan wonten ing Cerbung Salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013, sampun pungkasan anggenipun nyerat, skripsi menika kaserat kangge njangkepi salah satunggaling padadaran anggayuh gelar Sarjana.

Skripsi menika saged pungkasan anggening nyerat amargi awit sampun dipunsengkuyung saking mapinten-pinten pihak. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agenging panuwun dhateng.

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M.Pd. MA, minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring idin kangge nglampahi panaliten menika
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika
3. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring idin kangge nglampahi panaliten menika
4. Bapak Drs. Mulyana, M.Hum minangka pembimbing , ingkang sampun kersa paring bimbingan saha ngelmu ingkang migunani saengga skripsi menika saged dipunpungkasi kanthi sae
5. Bapak Drs. Afendy Widayat, M.Phil, minangka Pembimbing Akademik ingkang sampun maringi bimbingan saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
6. Bapak, Ibu Dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-warni inggih ingkang murakabi kangge panyerat saha staf babagan administrasi kangge panyerat
7. Alm. Bapak Samsudi, Ibu Siti Khoiriyatun, Adhik Rizka, Simbah Narto, Simbah Putri, Simbah Kakung saha sedaya kulawarga ingkang boten saged

7. Alm. Bapak Samsudi, Ibu Siti Khoiriyatun, Adhik Rizka, Simbah Narto, Simbah Putri, Simbah Kakung saha sedaya kulawarga ingkang boten saged kula sebat satunggal-satunggal, matur nuwun awit donga saha panjurung kangge panyerat
8. Kanca-kanca kelas H/2010 ingkang sampun paring panjurung saha paring donga anggenipun nyerat skripsi menika
9. Kanca-kanca Pendidikan Bahasa Daerah sarta sedaya pihak ingkang sampun mbiyantu, ingkang boten saged kula sebutaken sedaya ingkang sampun paring donga saha panjurung saengga skripsi menika saged kaimpun

Skripsi menika taksih dereng kawastanan sae, jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika, panyerat nyuwun pamrayogi saha panyaruwe ingkang tumuju amrih langkung sae, jangkep saha sampurnaning kasiling panaliten menika. Wasana mugi skripsi menika saged murakabi. Amin.

Yogyakarta, 26 Mei 2014

Anatika Vivin Irfiani

DAFTAR ISI

Kaca

IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
<i>DAFTAR ISI</i>	ix
<i>DAFTAR TABEL</i>.....	xi
<i>DAFTAR SINGKATAN</i>.....	xii
SARINING PANALITEN	xiii
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	3
C. Watesaning Perkawis	4
D. Wosing Perkawis	4
E. Ancasing Panaliten	4
F. Paedahing Panaliten	5
G. Pangertosan	5
BAB II GEGARAN TEORI	7
A. Deskripsi Teori	7
1. Pragmatik	7
2. Prinsip Kesopanan	9
3. Maksim Kemurahan	10
4. Fungsi Basa	13
5. Konteks	19

6. Crita Sambung	21
7. Kalawarti Djaka Lodang	22
B. Panaliten Ingkang Gayut	23
C. Nalaring Panaliten	24
BAB III CARA PANALITEN	27
A. Pendekatan Panaliten	27
B. Data saha Sumber Data Panaliten	27
C. Pirantining Panaliten	28
D. Caranipun Ngempalaken Data	29
E. Caranipun Nganalisis Data	30
F. Caranipun Ngesahaken Data	30
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	32
A. Asiling Panaliten	32
B. Pirembagan	41
1. Fungsi panganggening <i>maksim kemurahan</i>	41
(1). Fungsi Personal	41
(2). Fungsi Interpersonal	44
(3). Fungsi Direktif	61
(4). Fungsi Referensial	68
2. Fungsi <i>penyimpangan maksim kemurahan</i>	70
(1). Fungsi Personal	71
(2). Fungsi Direktif	79
(3). Fungsi Referensial	100
BAB V PANUTUP	103
A. Dudutan	103
B. Implikasi	104
C. Pamrayogi	104
KAPUSTAKAN	105
LAMPIRAN.....	107

DAFTAR TABEL

Kaca

Tabel 1. Kartu Data <i>Maksim Kemurahan</i>	29
Tabel 2. Fungsi Panganggening <i>Maksim Kemurahan</i>	32
Tabel 3. Fungsi <i>Penyimpangan Maksim Kemurahan</i>	36

DAFTAR SINGKATAN

DL	: Djaka Lodang
Dt	: Data
FP	: Fungsi Personal
FIP	: Fungsi Interpersonal
FD	: Fungsi Direktif
FR	: Fungsi Referensial
FI	: Fungsi Imajinatif
Ng	: Ngginakaken
Ny	: Nyimpang

**MAKSIM KEMURAHAN WONTEN ING CRITA SAMBUNG
SALEBETING KALAWARTI DJAKA LODANG
EDISI JANUARI-AGUSTUS 2013**

Dening:
Anatika Vivin Irfiani
NIM: 10205244060

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika, inggih menika ngandharaken fungsi panganggening *maksim kemurahan* saha fungsi *penyimpangan maksimal kemurahan* wonten ing crita sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013. Wonten panaliten menika ugi ngandharaken wosing tuturan ingkang dipuntingali saking fungsi basa ingkang dipunginakaken.

Panaliten menika ngginakaken pendekatan deskriptif. Data panaliten menika awujud tuturan saking paraga ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*. Sumber data saking panaliten menika, inggih menika Crita sambung salebeting Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 kanthi irah-irahan Tresna Ngumbara anggitanipun Itheng Sulistyawati, Kembang Kertas anggitanipun Ariesta Widya saha Lintang-lintang dadi seksi anggitanipun Sawitri. Anggenipun ngempalaken data dipuntindakaken dening panaliti piyambak kanthi kartu data ingkang dados piranti pambiyantunipun. Data panaliten dipunkempalaken kanthi ngginakaken teknik maos saha nyerat. Analisis data ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika, inggih menika analisis deskriptif.

Asiling panaliten menika, fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013 inggih menika fungsi personal (panutur nglairaken raos kuciwa); fungsi interpersonal (panutur nglairaken raos tresna, raos kuwatos, raos tanggel jawab, raos kurmat, raos tepa slira); fungsi direktif (panutur suka pamrayogi saha mrentah dhateng mitra tutur); saha fungsi referensial (panutur nyariyosaken satunggaling kahanan). Wondene fungsi *penyimpangan maksimal kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013 ngginakaken fungsi personal (nglairaken raos umuk, raos duka, raos kangen, raos bingah); fungsi direktif (panutur nyuwun, mrentah saha suka pamrayogi dhateng mitra tutur); saha fungsi referensial (panutur nyariyosaken satunggaling objek).

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Satunggaling wicantenan ingkang dipuntindakaken saged kalampahan kanthi sae bilih, antawisipun panutur saha mitra tutur saged nindakaken *kerjasama* ingkang sae ugi. Supados *kerjasama* saged dipuntindakaken kanthi sae, dipunbetahaken prinsip salebeting wicantenan. Salah satunggalipun inggih menika *prinsip kesopanan*. *Prinsip kesopanan* inggih menika paugeran salebeting wicantenan ingkang ngatur supados wicantenan antawisipun panutur saha mitra tutur saged kalampahan kanthi sae. *Prinsip kesopanan* gadhah ancas supados mitra tutur saged pikantuk *informasi* kanthi cetha saha supados antawisipun panutur saha mitra tutur menika gadhah gegayutan ingkang sae.

Salebeting *prinsip kesopanan* wonten maneka warna *maksim*. *Maksim* inggih menika paugeran salebeting tuturan, kangge peserta tutur ingkang ngandharaken tuturan ingkang limrah. *Prinsip kesopanan* miturut Leech dipunperang dados enem *maksim*, inggih menika *maksim kebijaksanaan*, *maksim kemurahan* (*kedermawanan*), *maksim kerendahan hati*, *maksim kecocokan*, *maksim kesimpatian* saha *maksim penerimaan* (*pujian*). Wujud tuturan ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken *maksim-maksim* kasebat, inggih menika wujud tuturan *komisif* (janji, *penawaran*), *imperatif* (prentah), *ekspresif* (sikap *psikologis* panutur) saha *asertif* (ngandharaken satunggaling bab ingkang leres).

Wonten ing Panaliten menika, panaliti badhe ngandharaken ngengingi *maksim kemurahan*. *Maksim kemurahan* inggih menika tuturan ingkang

nedahaken raos santun kanthi damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Menawi panutur nindakaken *maksim kemurahan* menika salebeting pacelathon saha tumindakipun, boten kedadeyan ingkang namanipun srei, dengki saha sakiting mana antawisipun panutur saha mitra tuturipun.

Pacelathon ingkang dipuntindakaken boten kalampahan kanthi sae-sae kemawon, asring ugi wonten pacelathon ingkang boten ngginakaken *maksim kemurahan* utawi dipunsebat *menyimpang* saking paugeran *maksim kemurahan*. Kedadeyan kados mekaten kalawau dipunsebat *penyimpangan maksim kemurahan*. Tuturan ingkang dipunsebat *menyimpang* saking *maksim kemurahan* inggih menika tuturan ingkang damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambakipun. Wujud tuturanipun boten nedahaken raos kurmat dhateng mitra tutur utawi tiyang sanes, kadosta ngandharaken tunanipun tiyang sanes, mrentah-mrentah tiyang sanes, lan sapanunggalanipun. *Penyimpangan maksim kemurahan* menika saged mujudaken gegayutan ingkang boten sae antawisipun panutur saha mitra tuturipun.

Satunggaling pacelathon kalebet ugi tuturan ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan* boten saged dipunpisah saking faktor-faktor ingkang njalari panutur anggenipun milih tembung-tembung saha ukara-ukara tartamtu. Tetembungan saha ukara-ukara ingkang dipunginakaken menika dipundhasari kaliyan fungsi basa kasebat. Fungsi-fungsi basa ingkang dipunginakaken dipunjumbuhaken kaliyan ancasing pacelathon Satemah wonten ing panaliten menika badhe ngandharaken fungsi

panganggening *maksim kemurahan* saha fungsi *penyimpangan maksim kemurahan*.

Panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* menika, kathah kaserat wonten ing *karya sastra*, salah satunggalipun crita sambung. Crita sambung ingkang dipunginakaken inggih menika crita sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang. Irah-irahan ingkang jumbuh kangge panaliten menika, inggih menika *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013. Salebeting panaliten menika panaliti badhe ngandharaken, fungsi panganggening *maksim kemurahan* saha fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* saha wosing tuturan ingkang ngginakaken saha *nyimpang saking maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013

B. Underaning Perkawis

Miturut dhasaring panaliten kalawau, saged dipunpendhet underaning perkawisipun, inggih menika :

1. fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.
2. fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.
3. skala kesantunan ingkang dipunginakaken wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.
4. cacahipun pecelathon ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha pecelathon ingkang *nyimpang saking maksim kemurahan*.

C. Watesaning Perkawis

Adhedhasar perkawis ingkang sampun dipunandharaken wonten ing underaning perkawis, watesaning panaliten wonten ing panaliten inggih menika :

1. fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.
2. fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.

D. Wosing Perkawis

Miturut dhasaring panaliten wonten ing nginggil, perkawis ingkang badhe dipunandharaken saking panaliten inggih menika :

1. kados pundi fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013?
2. kados pundi fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013?

E. Ancasing Panaliten

Saksampunipun nemtokaken wosing perkawis, sakmenika saged dipunpendhet ancasipun. Inggih menika:

1. ngandharaken fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.

2. ngandharaken fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.

F. Paedahing Panaliten

Paedah teoritis saking panaliten menika, inggih menika asiling panaliten menika dipunkajengaken saged biyantu saha migunani tumrap tiyang sanes ingkang badhe damel skripsi kanthi subjek ingkang sami.

G. Pangertosan

1. Maksim

Maksim inggih menika paugeran salebeting tuturan kangge peserta tutur ingkang ngandharaken tuturan ingkang limrah.

2. Maksim kemurahan

Maksim kemurahan inggih menika tuturan ingkang damel tunaning dhirinipun pribadi utawi kangge panutur saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak utawi panutur.

3. Penyimpangan maksim kemurahan

Penyimpangan maksim kemurahan inggih menika tuturan ingkang nedahaken raos boten kurmat dhateng tiyang sanes utawi mitra tuturipun.

4. Crita Sambung

Crita Sambung inggih menika cariyos ingkang saged dipunwaos kanthi pungkasan namung betahaken wekdal kirang langkung setengah jam dumugi kalih jam.

5. Kalawarti Djaka Lodang

Kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi dados medianipun. Kalawarti menika terbit satunggal minggu sapisan. Rubrik salebeting kalawarti Djaka Lodang wonten maneka warna, kadosta: Crita rakyat, sumruwus, pengalamanku, crita sambung, lan sapanunggalanipun

BAB II GEGARAN TEORI

A. DESKRIPSI TEORI

1. Pragmatik

Miturut Levinson (lumantar Tarigan, 1986:33) pragmatik inggih menika kajian ngengingi gegayutan antawisipun basa saha *konteks* ingkang dados dhasar kangge mangertosi basa. Saged dipunandharaken ugi bilih pragmatik menika ngandharaken kajian ngengingi kaprigelaning pangangge basa anggenipun jumbuhaken ukara-ukara saha *konteks-konteks* kanthi trep.

Heatherington (lumantar Tarigan, 1986:32) ngandharaken bilih pragmatik inggih menika kajian tuturan tartamtu wonten ing satunggaling kahanan ingkang tartamtu ugi. *Konteks* saha kahanan menika asring dipunginakaken kangge ngandaraken bab basa ingkang kedah dipunginakaken satunggaling tiyang. Kahananipun saged awujud formal, informal saha saged ugi kekalihipun. Wonten ing kahanan formal kedah ngginakaken basa formal ugi, kosok wangsulipun menawi kahananipun informal ugi kedah ngginakaken basa informal.

Miturut Wijana (1996:1) pragmatik inggih menika cabang ilmu basa ingkang ngandharaken struktur basa kanthi eksternal, kados pundi basa menika dipunginakaken kangge komunikasi. Wonten ugi pamanggih ingkang sami, inggih menika pamanggih saking Parker (lumantar Nadar, 2008:4) ngandharaken bilih pragmatik inggih menika kajian ngengingi kados pundi basa menika dipunginakaken kangge komunikasi. Andharan kasebat nedahaken menawi

pragmatik menika boten nganalisis struktur basa kanthi internal ananging ugi kanthi eksternal.

Miturut Leech (1993: 8) pragmatik inggih menika piwulangan babagan makna ingkang dipunjumbuhaken kaliyan kawontenanipun (*speech situation*), saengga wonten ing analisis makna kanthi pendekatan pragmatik kedah wonten *konteks* tuturanipun. Wondene miturut Jucker (lumantar Dardjowidjojo, 2005:26) pragmatik inggih menika cabang ilmu basa kanthi nganalisis makna ingkang gegayutan kaliyan *konteks*ipun. Babagan ingkang dipunkaji wonten ing pragmatik menika kalebet kajian makna salebeting interaksi antawisipun panutur kaliyan panutur sanesipun.

Mey (lumantar Nadar, 2008:4) ngandharaken bilih pragmatik inggih menika kajian basa ingkang dipunginakaken satunggaling tiyang, basanipun menika dipuntemtokaken kaliyan *konteks* masyarakatipun. Saged dipunringkes, bilih pragmatik menika ngandharaken makna ingkang dipuntingali saking saperangan bab ingkang boten gadhah gegayutan kaliyan basa (Kushartanti, 2009:104).

Saperangan pamanggih wonten ing nginggil gadhah andharan ingkang beda-beda ngengingi pangertosan pragmatik, ananging sejatosipun gadhah wos ingkang sami. Saking andharan-andharan saperangan ahli wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun, pragmatik inggih menika kajian ngengingi tuturan ingkang ngandharaken kados pundi caranipun *konteks* saged mangaribawani peserta tutur anggenipun negesi makna tuturan.

Gegayutan antawisipun *maksim kemurahan* saha pragmatik inggih menika awit salebeting *komunikasi* antawisipun panutur saha mitra tutur kedah wonten adab anggenipun ngendikan, supados gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur saged sae. Miturut Allan (lumantar Rahardi, 2008:52) supados *komunikasi* antawisipun panutur saha mitra tutur saged katindakaken kanthi sae kedah wonten *kerja sama* ingkang sae salebeting proses komunikasi. Salajengipun, Allan ugi ngandharaken menawi kerja sama ingkang sae salebeting proses komunikasi menika, salah satunggalipun awujud tumindak saha ngginakaken basa ingkang sopan dening mitra tutur saged dipunsebat prinsip kesopanan. Prinsip kesopanan miturut Leech (1993) kaperang saking enem maksim inggih *menika maksim kebijaksanaan, maksim kemurahan, maksim penghargaan, maksim kesederhanaan, maksim permufakatan* saha *maksim simpati*. Wonten ing panaliten menika ingkang badhe dipunandharaken inggih menika maksim kemurahan.

2. Prinsip Kesopanan

Salebeting pacelathon menika boten namung gadhah gegayutan kaliyan perkawis ingkang sipatipun tekstual ananging ugi gadhah gegayutan kalian perkawis ingkang interpersonal. Miturut Wijana (1996:55) minangka retorika interpersonal, pragmatik betahaken kalih prinsip inggih menika prinsip kerjasama saha kesopanan. Prinsip kesopanan inggih menika ngandharaken bab-bab ingkang boten saged dipunudhari ngginakaken prinsip kerjasama.

Prinsip kesopanan saged dipuntegesi minangka saperangan paugeran ingkang sipatipun sosial, estetis saha moral, ingkang dipuntindakaken dening satunggaling tiyang salebeting pacelathonan (Grice lumantar Nababan, 1987:3).

Miturut Lakoff (lumantar Rustono, 1999:66) prinsip kesopanan menika ngewrat tigang perangan ingkang kedah dipuntindakaken supados pacelathon menika santun. Miturut Fraser (lumantar Rustono, 1999:68) prinsip kesopanan menika adhedhasar cara-cara ingkang kedah dipuntrapaken supados pacelathonan ingkang dipuntindakaken saged katingal sopan. Wondene miturut Leech (1993:206) prinsip kesopanan inggih menika nedahaken gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur ingkang awujud tuturan sopan utawi boten damel sakiting manah mitra tuturipun.

Miturut Leech, wonten enem *maksim* ingkang kedah dipunmangertosi kaliyan panutur supados saged mujudaken komunikasi ingkang sopan. *Maksim-maksimipun* inggih menika *maksim kebijaksanaan, maksim kemurahan, maksim kecocokan, maksim kerendahan hati, maksim penerimaan saha maksim kesimpatian*. Wonten ing panaliten menika badhe nliti ngengingi *maksim kemurahan*.

3. Maksim kemurahan

Miturut Wijana (1996:5) *maksim kemurahan* menika dipunandharaken kanthi ngginakaken ukara ekspresif (ngandharaken raosing manah, emosi) saha ukara asertif (ngandharaken satunggaling bab utawi objektif). Kanthi ngginakaken kalih ukara menika, nedahaken menawi wekdal ngandharaken satunggaling bab utawi objektif saha wekdal ngandharaken raosing manah, tumindakipun panutur kedah sopan utawi mangertos unggah-ungguh basanipun. Miturut Nadar (2008: 30) kanthi ngginakaken *maksim kemurahan* menika tiyang ingkang ngendika kedah santun, boten namung menawi badhe ndhawuhi tiyang sanes saha

nawakaken satunggaling bab ananging ugi anggenipun nguda rasa saha ngandharaken pamanggihipun. Miturut Rahardi (2008:61) ngandharaken menawi kanthi maksim menika dipunkajengaken bilih tiyang ingkang ngendika menika kedah ngormati tiyang sanes. Tumindak kasebat saged katingal bilih tiyang menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Maksim kemurahan menika dipuntingali saking panutur. Wonten ing *maksim kemurahan* menika, panutur dipuntuntut kedah ngandharaken raos santun kanthi damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning kangge dhirinipun piyambak. Paugeran salebeting *maksim kemurahan* inggih menika panutur boten pikantuk ngandharaken bab-bab ingkang boten sae dhateng tiyang sanes. Menawi panutur nindakaken *maksim kemurahan* menika wonten tuturan saha tumindakipun, boten kedadeyan ingkang namanipun sreji, dengki saha sakiting manah antawisipun panutur saha mitra tuturipun. Supados langkung cetha, saged dipuntingali tuladha pacelathon ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*.

Konteks : Pacelathon menika antawisipun Lian saha Ibunipun inggih menika Ira wonten ing dalem. Kawit dalu Ira ngraosaken badanipun boten sekeca. Sampun wongsal-wangsul saking kamar mandhi kaliyan nyepeng padharanipun.

Lian : “Isih lara, Bu? **Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?**” anake aweh panemu.

Ira : “Mlilite isih ithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira (*Dt.No:16*)

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Kris saha Ira wonten ing mobil. Kris ingkang kapengin langkung akrab kaliyan Ira, nyuwun

dhateng Ira supados kapan-kapan kersa ndherekaken dhateng Gunung Merapi.

Kris : **“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngejak sapa sing gelem” panyaute Kris**
 Ira : “Ya, ya wis dak terke, tinimbang Mas Kris diterke wong liya,” Ira enggal-enggal nyaut. (*Dt.No:05*)

Pacelathon sapisan nedahaken *maksim kemurahan*. Saking tumindakipun Ibu menika, saged dipuntingali bilih Lian menika damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi kaliyan Lian inggih menika kedah ndherekaken Ira minangka mitra tutur priksa wonten ing dhokter. Tuturanipun Lian kasebat ngandhut raos tresna dhateng Ibunipun amargi menika Lian kapengin ndherekaken Ibunipun tindak wonten ing dhokter supados gerahipun saged mantun. Lian kanthi ikhlas damel tunaning dhirinipun piyambak kanthi ndherekaken Ibunipun wonten ing Dhokter. Perangan menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tumindak ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Wondene pacelathon ingkang kaping kalih nedahaken *penyimpangan maksim kemurahan*. Saking andharan menika saged dipuntingali bilih Kris minangka panutur damel begja kangge dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambakipun. Begja ingkang dipuntampi dening Kris inggih menika Kris saged dolan ing Gunung Merapi kaliyan Ira. Andharanipun Kris minangka panutur menika ngandhut ukara ngancem dhateng Ira minangka mitra tutur, andharan menika kalebet andharan ingkang boten santun. Tuturanipun Kris menika ngandhut raos meksa dhateng Ira. Tuturanipun Kris nedahaken menawi

Kris menika ngirangi tunaning dhirinipun piyambak saha damel begja kangge dhirinipun piyambak.

Penyimpangan maksim kemurahan inggih menika tuturan ingkang damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Tuturanipun boten nedahaken raos kurmat dhateng mitra tutur utawi tiyang sanes. *Penyimpangan maksim kemurahan* menika saged mujudaken gegayutan ingkang boten sae antawisipun panutur saha mitra tuturipun. Wujud tuturanipun saged awujud tuturan ingkang ngandharaken bab-bab ingkang boten sae dhateng tiyang sanes. *Penyimpangan maksim kemurahan* menika saged damel raos sakit hati, mangkel, dengki dhateng mitra tuturipun.

4. Fungsi Basa

Lubis (1991:3-4) ngandharaken bilih satunggaling pacelathon menika boten saged dipunpisah saking faktor-faktor ingkang njalari panutur anggenipun milih tembung-tembung saha ukara-ukara tartamtu. Tetembungan saha ukara-ukara ingkang dipunginakaken menika dipundhasari kaliyan fungsi basa kasebat. Fungsi-fungsi basa ingkang dipunginakaken dipunjumbuhaken kaliyan ancasing pacelathon. Miturut Oka (1994: 35) fungsi umum basa minangka piranti kangge komunikasi. Wonten ing hakekatipun basa dipunginakaken minangka piranti komunikasi, bilih satunggaling tiyang nggresula utawi ngandharaken raos syukur menika kalebet salah satunggaling wujud komunikasi ingkang dipuntindakaken.

Kejawi menika, fungsi basa ugi gadhah fungsi ingkang sipatipun khusus. Miturut Finocchiaro (lumantar Purwo, 1992: 75) fungsi basa dipunperang dados gangsal, inggih menika:

a) Fungsi Personal

Fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun. Tuladhanipun:

Konteks: Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Muryat. Ing wayah esuk menika Muryat sampun samekta badhe nglajengaken padamelanipun damel padusan. Bapak nyelaki Muryat, ngandharaken menawi piyambakipun kapengin ngrewangi Muryat damel padusan.

Bapak : “Alah ta, Mur, kok ra percaya karo omonganku ta?”

Muryat : “Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik. Mak, aku budhal karo Bapak.” (Dt.No: 40)

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi personal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik. Mak, aku budhal karo Bapak.”**, saking tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur ngandharaken raos bingah saha remen amargi Bapak kersa mbiyantu piyambakipun damel padusan.

Wonten ing tuturanipun Muryat wonten ukara “ ... **Nek pancen wuah, aku seneng ...**”, tembung seneng ingkang dipunandharaken Muryat nedahaken bilih piyambakipun nembe ngraosaken bingah. Satemah mitra tutur saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening Muryat. Tuturanipun Muryat jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih

menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

b) Fungsi Interpersonal

Fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, ingkang saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nyuwun pirsa kahanan, nglairaken raos simpati, nglairaken raos kuwatos, nglairaken raos tepa slira, nglairaken raos tresna, lan sapanunggalanipun. Tuladhanipun :

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Pak Kusuma saha Muryat wonten ing kantoripun Pak Kusuma. Muryat sowan dhateng kantoripun Pak Kusuma badhe ngrembag pademalan. Kaleresan ing wekdal menika, Pak Kusuma gadhah jejibahan ingkang badhe dipunpasrahaken dhateng Muryat.

Pak	: “Ya iki bab sing gandheng rapete karo jejibahanmu.”
Muryat	: “Jejibahan?”
Pak	: “Iya, ning katone abot sanggane, Mur.”
Muryat	: “Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.” (Dt.No:47)

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.”**. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Muryat gadhah raos kurmat dhateng Pak Kusuma minangka bosipun. Wujud kurmat ingkang dipuntindakaken dening Muryat inggih menika Muryat kersa nampi saha nindakaken jejibahan awrat ingkang dipunparingaken dhateng piyambakipun.

Tumindak ingkang dipuntindakaken Muryat saged ngremenaken Pak Kusuma satemah saged mujudaken gegayutan antawisipun Muryat kaliyan Pak Kusuma langkung sae. Tuturanipun Muryat jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

c) Fungsi Direktif

Fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken kapenginanipun panutur. Wujudipun saged suka pamrayogi, panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun. Tuladhanipun :

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Emak saha Muryat wonten ing ruang tengah. Wonten ing meja sampun samekta kopi saha sepiring tela godhog. Ing dalu menika kekalihipun nembe ngrembag Bapak ingkang tumindakipun nganeh-anehi ing dinten menika, ingkang ujug-ujug mbeleh pitik. Ing selaning rerembagan Muryat ngelingaken Emakipun supados damel sangu saha unjukan kangge piyambakipun.

Emak : “Ra kandha apa-apa, nalika tak takoni mung pengen wae kok suwe ra mangan iwak pitik.

Muryat: “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. **Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae. (Dt.No: 29)**

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Muryat “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. **Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau**

kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae. Wonten ing tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur mrentah dhateng Emak minangka mitra tutur. Wujud prentahipun inggih menika, Emak dipundhawuhi supados nyamektakaen tela kangge sangu benjing saha unjukanipun.

Esuk-esuk nalika Muryat wungu, wonten ing meja sampun samekta unjukan saha wungkusan tela kados ingkang dipunwelingaken dening Muryat wingi sonten. Saged dipuningali bilih tuturanipun Muryat kasebat mangaribawani tumindakipun Emak. Emak ingkang boten badhe nyamektakaken sangu kangge Muryat amargi boten mangertos bilih benjing badhe tindakan, dados kedah nyamektakaken amargi sampun dipunaken kaliyan putranipun. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

d) Fungsi Referensial

Fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik). Tuladhanipun:

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Rani saha Ibu wonten ing ruang kulawarga. Wekdal menika Rani saha Ibunipun nembe lelenggahan wonten ing kursi ruang kulawarga sinambi rerembagan ngeningi Kris minangka bapakipun Rani.

Rani : “Yen biyen Bapak sekolah kaya aku ra bakal mung dadi tukang lunga ngalor ngidul ya, Bu?” celathune Rani.

Ibu : “Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina kaya entuk bala. (Dt.No:12)

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi referensial. Saged dipuntingali saking tuturanipun Rina utawi Ibu minangka panutur **“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina kaya entuk bala.** Saking tuturanipun Rina utawi Ibu menika katingal bilih Rina minangka panutur nembe ngandharaken utawi ngrembag ngengingi garwanipun inggih menika Kris minangka tiyang sanes (*orang ketiga*).

Wonten ing tuturanipun Rina menika, Rina ngandharaken menawi garwanipun menika tiyang ingkang pekok saha bodho ananging kersa bilih dipunprentah-prentah. Tuturanipun Rina menika jumbuh kaliyan fungsi referensial, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik).

e) Fungsi Imajinatif

Fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken penggalih, kapenginan ingkang wujudipun namung imajinasi kemawon. Fungsi imajinatif adatiipun dipunginakaken salebiting karya sastra kadosta geguritan, cerbung, lelucon, dongeng, lan sapanunggalanipun. Tuladhanipun :

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Wisnu saha para tukang wonten ing proyekipun Wisnu. Wayah ndalu ingkang asrep menika daeml Wisnu boten saged sare, satemah milih kempal sesarengan kaliyan

para tukang ingkang nembe ngangetaken badan kanthi ngrubung geni bedhiyang.

Wisnu : “Apa bojone sampeyan ora melu KB pak?”

Kambali: Nggih empun jane. Nanging wong namung KB pil,...”

Kardi : “Kowe ki kemantepen tenan kok, Kang,”aloke Kardi.

Kambali : “Lha witikna, ora ana hiburan liyane. **Yen aku sugih kaya Pak Wisnu rak bisa jajan, ora perlu nanggung resiko.**”

Fungsi ingkang dipunginakakn wonten ing pacelathon ing nginggil inggih menika fungsi imajinatif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Kambali “... **Yen aku sugih kaya Pak Wisnu rak bisa jajan, ora perlu nanggung resiko.**” Saking tuturanipun Kambali menika katingal bilih piyambakipun nembe ngayal babagan ingkang dereng mesthi saged dados kasunyatan. Tembung ingkang dados titikan menawi tuturanipun kalebet khayalan utawi imajinasi inggih menika tembung “yen”. Tembung menika dipunginakaken amargi menapa ingkang dipunandharaken dening Kambali kalebet satunggaling *imajinasi*. Tuturanipun Kambali menika jumbuh kaliyan fungsi imajinasi inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken penggalih, kapenginan ingkang wujudipun namung imajinasi kemawon.

5. Konteks

Supados saged mangertosi wosing satunggaling pacelathon, wonten kalih cara ingkang saged dipuntindakaken inggih menika ningali satuan lingualipun saha ningali *konteks*ipun. Miturut Mulyana (2005:21) *konteks* inggih menika kahanan utawi panggenan dumadosipun satunggaling pacelathon. *Konteks* menika saged dados sebab saha pawadan satunggaling pacelathon. Perkawis ingkang

gadhah gegayutanipun kaliyan tuturan (tegesipun, kekajenganipun, wedharan) gumantung kaliyan *konteks* ingkang nglumantari wontenipun pacelathon.

Miturut Anton M. Moeliono saha Samsuri (lumantar Mulyana, 2005:21), *konteks* menika kaperang saking kahanan, *partisipan*, wekdal, papan, adegan, *topik*, prastawa, wujud, *amanat*, *kode* dan saluran. Wondene miturut Dell Hymes (lumantar Mulyana, 2005:21) ngandharaken faktor-faktor penentu peristiwa tutur, inggih menika.

- 1) *setting and scene*, latar (*setting*) sipatipun *fisik* inggih menika papan saha wekdal pacelathon menika dipuntindakaken. Wondene kahanan (*scene*) menika sipatipun psikis kaperang saking kahanan psikologis salebeting prastawa tuturanipun.
- 2) *participants*, inggih menika peserta tuturan utawi tiyang ingkang nindakaken pacelathon kanthi langsung menapa ugi boten langsung. Perangan ingkang gadhah gegayutan kaliyan peserta tutur inggih menika yuswa, pendidikan, latar sosial, lan sapanunggalanipun.
- 3) *ends*, inggih menika asil utawi panyaruwe saking pacelathon ingkang dipunkajengaken kaliyan panutur saha ancas saking pacelathon.
- 4) *act sequence*, inggih menika *amanat* utawi *pesan* ingkang kaperang saking wujud *pesan (message form)* saha wosing *pesan (message content)*. Salebeting kajian pragmatik, wujud pesan kaperang saking lokusi, ilokusi saha perllokusi.

- 5) *key*, kaperang saking cara, nada, matrap utawi semangat salebeting pacelathon. Ingkang dipunsebat semangat inggih menika serius, santai saha akrab
- 6) *instrumentalities*, inggih menika piranti utawi sarana pacelathon. Tegesipun, inggih menika kanthi media menapa pacelathon menika dipunandharaken, kados kanthi cara lisan, seratan, surat, radio, lan sapanunggalanipun.
- 7) *norms* nedahaken norma utawi paugeran salebeting pacelathon. Kadosta, bab menapa ingkang pikantuk dipunandharaken saha ingkang boten pikantuk dipunandharaken, kadospundi cara nindakaken pacelathon: halus, kasar, terbuka, jorok, lan sapanunggalanipun.
- 8) *genres* utawi jinis tuturan ingkang saged arupi geguritan, serat, artikel lan sapanunggalanipun.

6. Crita Sambung

Miturut Sudjiman (1984:14) crita inggih menika andharan bab ingkang nyata utawi rekaan ingkang awujud prosa utawi geguritan ingkang ancasipun maringi *informasi* saha penglipur kangge pamireng utawi pamosipun. Crita miturut Eddy (1991:41) inggih menika karya sastra awujud prosa ingkang nggambaraken satunggaling kedadeyan utawi satunggaling prastawa ingkang nyata saha *khayalan*. Eddy ugi ngandharaken bilih boten sedaya cariyos menika saged kalebet karya sastra. Cariyos saged kalebet karya sastra menawi cariyos kasebat minangka asiling olahan saha perpaduan antawisipun kasunyatan, *imajinasi* saha *unsur-unsur* kaendahan sarta dipunserat kanthi seratan ingkang

endah. Menawi dipuntingali saking teknikipun damel crita salebeting kalawarti, wonten jinis carita ingkang dawa, ingkang dipunsebat crita sambung.

Sudjiman (1984:53) ngandharaken bilih crita sambung inggih menika crita rekaan ingkang dipunserat sepaleh-sepaleh utawi per seri kanthi urutan wonten ing salebeting kalawarti. *Tegangan* saha *instrik* ingkang boten telas-telas dipunginakaken kangge medhot critanipun. Andharan ingkang sami ugi dipunandharaken dening Eddy (1991:41), crita sambung inggih menika crita rekaan utawi fiksi ingkang dipunserat sepaleh-sepaleh kanthi sinambung wonten salebeting koran utawi kalawarti. Crita menika dipunpedhot wonten ing perangan ingkang menarik, ancasing supados pamaos penasaran satemah kapengin maos seri salajengipun.

Wondene miturut Zaidan (1991:21) crita sambung inggih menika crita rekaan ingkang dipunserat sepaleh-sepaleh kanthi urutan wonten salebeting koran utawi kalawarti. *Tegangan* saha *helaan* dipunjumbuhaken kaliyan dawa cendhiking sambunganipun utawi serinipun. Saking pamanggih saperangan ahli wonten ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun, crita sambung inggih menika crita *fiksi* utawi *rekaan* ingkang dipunserat sepaleh-sepaleh utawi per seri kanthi urutan.

7. Kalawarti Djaka Lodang

Kalawarti inggih menika *terbitan berkala* ingkang wosipun kaperang saking maneka warna liputan jurnalistik, pamanggih ngengingi topik aktual ingkang kedah dipunmangertosi kaliyan pamaos (Kamus Besar Bahasa Indonesia, 2005:698). Miturut wekdal terbitipun kalawarti dipunperang dados: kalawarti

bulanan, tengah bulan saha mingguan. Wondene miturut wosipun, kalawarti dipunperang dados: kalawarti pawarta, wanita, remaja, olahraga, sastra saha ilmu pengetahuan tartamtu.

Kalawarti Djaka Lodang minangka satunggaling kalawarti ingkang ngginakaken basa Jawi. Kalawarti menika terbit satunggal minggu sepisan. Rubrik salebeting kalawarti Djaka Lodang wonten maneka warna, kadosta : Crita rakyat, sumruwus, pengalamanku, crita cekak, crita sambung, lan sapanunggalanipun. Rubrik-rubrik kasebat dipunserat kanthi seratan ingkang gampil dipunmangertosi. Rubrik crita sambung dados salah satunggaling rubrik ingkang dipunremeni dening pamaos.

B. Panaliten ingkang Gayut

Anggenipun nindakaken panaliten menika, panaliti sampun nindakaken survei kanthi ningali asil-asil panaliten saderengipun. Panaliten ingkang relevan kaliyan panaliten menika, inggih menika:

Panaliten kanthi irah-irahan, *Penyimpangan Prinsip Kerjasama dan Kesopanan dalam Acara Humor Curanmor (Curahan Perasaan Humor) dalam Website <http://www.4shared.com>* dening Sri Budi Rahayu Ningsih saking Universitas Negeri Yogyakarta taun 2011. Wonten panaliten kasebat ngandharaken wujud saha fungsi tuturan ingkang kalebet *penyimpangan prinsip kerjasama saha kesopanan*.

Salajengipun panaliten saking Siti Maryati kanthi irah-irahan *Penyimpangan Prinsip Kerjasama dan Prinsip Kesopanan dalam Acara Dagelan Basiyo (Suatu Kajian Pragmatik)*, saking Universitas Negeri Yogyakarta taun

2013. Wonten panaliten kasebat ngandharaken wujud, fungsi saha ancas saking *penyimpangan prinsip kerjasama saha prinsip kesopanan*.

Panaliten salajengipun saking Nurul ‘ Aini Zaitun Zuhriyah kanthi irah-irahan *Prinsip kesantunan ing Naskah Kethoprak Udhare Janget Kinatelon Anggitanipun Gondhol Sumargiyono*, saking Universitas Negeri Yogyakarta taun 2013. Wonten panaliten kasebat ngandharaken Wosing pacelathon ingkang jumbuh saha nyebal saking prinsip kesopanan saha ukuran kesantunan ingkang dipunginakaken wonten ing naskah Kethoprak Udhare Janget Kinatelon Anggitanipun Gondhol Sumargiyono.

C. Nalaring Pikir

Salebeting komunikasi kedah ngginakaken basa ingkang sae, tiyang ingkang ngendikan kedah saged milih wujud tuturan ingkang ngetrepaken kaliyan kawontenan saha ingkang saged ngormati mitra tutur utawi tiyang sanes. Perangan-perangan kasebat saged katindakaken menawi tiyang ingkang ngendika menika nggatosaken prinsip kesopanan. Salebeting prinsip kesopanan menika wonten jinis-jinis maksim ingkang ngatur saunggaling pacelathon supados saged katingal sopan saha saged ngormati tiyang sanes. wonten enem maksim salebeting prinsip kesopanan. Wonten ing panaliten menika badhe ngandharaken bab maksim kemurahan,

Maksim inggih menika paugeran salebeting tuturan kangge peserta tutur ingkang ngandharaken tuturan ingkang limrah. *Maksim kemurahan* inggih menika tuturan ingkang nedahaken raos santun kanthi damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Menawi panutur

nindakaken *maksim kemurahan* menika salebeting pacelathon saha tumindakipun, boten kedadeyan ingkang namanipun srei, dengki saha sakiting manah antawisipun panutur saha mitra tuturipun.

Salebeting karya sastra ugi kathah kaserat pacelathon ingkang boten ngginakaken *maksim kemurahan* kanthi leres utawi dipunsebat *menyimpang* saking paugeran *maksim kemurahan*. Kedadeyan kados mekaten kalawau dipunsebat *penyimpangan maksim kemurahan*. Tuturan ingkang dipunsebat *menyimpang* saking *maksim kemurahan* inggih menika bilih tuturanipun boten nedahaken raos kurmat dhateng mitra tutur utawitiyang sanes. *Penyimpangan maksim kemurahan* menika saged mujudaken gegayutan ingkang boten sae antawisipun panutur saha mitra tuturipun. Wujud tuturanipun saged awujud tuturan ingkang ngandharaken bab-bab ingkang boten sae dhateng tiyang sanes.

Tuturan ingkang ngginakaken saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan* menika dipunandharaken kanthi ngginakaken fungsi basa salebeting tuturan. Miturut Lubis (1991:3-4) ngandharaken bilih satunggaling pacelathon menika boten saged dipunpisah saking faktor-faktor ingkang njalari panutur anggenipun milih tembung-tembung saha ukara-ukara tartamtu. Tetembungan saha ukara-ukara ingkang dipunginakaken menika dipundhasari kaliyan fungsi basa kasebat. Fungsi-fungsi basa ingkang dipunginakaken dipunjumbuhaken kaliyan ancasing pacelathon

Wonten panaliten menika badhe ngandharaken panganggening *maksim kemurahan* ingkang wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013. Wonten panaliten menika panaliti badhe

ngandharaken, fungsi panganggening *maksim kemurahan*, fungsi *penyimpangan* *maksim kemurahan* saha wosing tuturan wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 saha fungsi *penyimpangan* *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.

BAB III CARA PANALITEN

A. Pendekatan Panaliten

Panaliten menika kalebet panaliten deskriptif. Panaliten deskriptif miturut Sudaryanto (1988:62) inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken kanthi ngandharaken fakta ingkang jumbuh kaliyan kawontenan panuturipun, saengga asil andharanipun kalebet asli utawi boten dipunowah-owahi. Panaliten deskriptif gadhah ancas kangge damel gambaran ingkang *sistematis, faktual* saha *akurat* miturut fakta saha sumber data ingkang wonten.

Panaliten menika dipuntindakaken kangge nggambaraken kanthi rinci ngengingi fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 saha fungsi *penyimpangan maksimal kemurahan* wonten ing Cita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013.

B. Data saha Sumber Data Panaliten

Data panaliten menika awujud tuturan paraga wonten ing crita sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksimal kemurahan*. Sumber data saking panaliten menika, inggih menika Cita sambung kanthi irah-irahan Tresna Ngumbara seri 1–10 anggitanipun Itheng Sulistyawati, Kembang Kertas seri 1–10 anggitanipun Ariesta Widya saha Lintang-lintang dadi seksi seri 1–15 anggitanipun Sawitri. Sedayanipun wonten 70 kaca ingkang kathah-katahipun satunggal *seri* kaperang saking kalih kaca.

Panaliti milih crita sambung dados data ingkang dipuntliti amargi salebeting cerbung menika kaserat crita-crita ingkang kompleks, kaperang saking kathah seri, kathah pacelathon-pacelathon antawisipun paraganipun. Satemah tuturan ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* langkung kathah kaserat wonten ing crita-crita kasebat.

Crita sambung ingkang dipuntliti inggih menika crita sambung ingkang kaserat salebeting kalawarti Djaka Lodang amargi kalawarti Djaka Lodang minangka salah satunggaling kalawarti ingkang gadhah wos ingkang sae saha pamaosipun sampun kathah. Mliginipun, crita sambungipun gadhah crita ingkang menarik. Dipunpilih edisi Januari dumugi Agustus 2013 amargi terbitan kalawarti menika kalebet terbitan ingkang paling enggal saengga dereng kathah ingkang nliiti.

C. Pirantining Panaliten

Anggenipun ngempalaken data dipuntindakaken dening panaliti piyambak (*human instrument*) kanthi kartu data ingkang dados piranti pambiyantunipun. Kartu data minangka sarana kangge nggampilaken anggenipun nyerat data, ngempalaken data, merang data saha nganalisis data. Kartu data ingkang dipunginakaken awujud *tabel*, ginanipun kangge nyerat tuturan saking paraga wonten ing crita sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan*. Wujud kartu datanipun inggih menika :

Tabel 1. Kartu Data *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013

No. Data/Edisi: Data 16/DL No.36 (2/2/2013)	
Kategori : Ngginakaken / Nyimpang	
<p><i>Konteks</i> : Pacelathon menika antawisipun Lian saha Ibunipun inggih menika Ira wonten ing dalem. Kawit dalu Ira ngraosaken badanipun boten sekeca. Sampun wongsal-wangsul saking kamar mandhi kaliyan nyepeng padharanipun.</p>	
<p>Tuturan: Ngginakaken maksim kemurahan</p> <p>“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?” anake aweh panemu.</p> <p>“Mlilite isih ithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira</p>	<p>Fungsi panganggening <i>maksim kemurahan</i> :</p> <p>Fungsi Direktif</p>
	<p>Wosing Tuturan :</p> <p>Panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur</p>

D. Caranipun Ngempalaken Data

Data panaliten dipunkempalaken kanthi ngginakaken teknik maos saha nyerat. Panaliti maos crita sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 kanthi tliti saha makaping-kaping, supados saged pikantuk asil ingkang leres. Kangge nggampilaken proses anggenipun nyerat, panaliti ugi maringi tandha wonten ing tuturanipun paraga ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan*. Saksampunipun maos kanthi premati, dipunlajengaken nyerat data wonten kartu data ingkang arupi *tabel*. Bab ingkang dipunserat inggih menika tuturan ingkang ngginakaken saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*, fungsi panganggening saha *penyimpangan maksim*

kemurahan, ugi wosing tuturan ingkang ngginakaken saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*.

E. Caranipun Nganalisis Data

Cara analisis data ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika, inggih menika analisis deskriptif. Analisis deskriptif menika dipuntindakaken kanthi cak-cakan:

(1) *kategorisasi*, ngandharaken sedaya data ingkang kapendhet dipunperang miturut kategorinipun inggih menika tuturan ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan*.

(2) tuturan ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha *nyimpang* saking *maksim kemurahan* dipunanalisis miturut fungsi basanipun dipunpendhet ingkang langkung dominan lajeng dipunanalisis wosing tuturan kanthi ningali *konteks* saha satuan lingual salebeting tuturan.

(3) ingkang pungkasan, mendhet dudutan saking analisis kalawau, inggih menika fungsi panganggening wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013 saha fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013

F. Caranipun Ngesahaken Data

Caranipun ngesahaken data wonten panaliten menika ngginakaken *uji validitas* saha *uji reliabilitas*. *Uji Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik*. *Validitas semantik* inggih menika cara kangge ngukur

tingkat kesensitifan makna-makna simbolik ingkang gayut kaliyan *konteks* (Endraswara, 2003:164). Saking panaliten menika awujud data-data babagan fungsi panganggening *maksim kemurahan* saha fungsi *penyimpangan maksimum kemurahan*. Salajengipun, data menika dipunrembag kaliyan ahli ingkang nguwaosi bidang kasebat inggih menika dosen pembimbing. Ancasipun inggih menika kangge mangertosi datanipun menika *valid* menapa boten.

Salajengipun *Uji Reliabilitas* data ingkang dipunginakaken inggih menika *uji reliabilitas stabilitas*. Kanthi *uji reliabilitas stabilitas* menika panaliti saged pikantuk data ingkang akurat amargi anggenipun manggihi data panaliti kedah maos kanthi makaping-kaping. *Reliabilitas stabilitas* dipunpilih supados wekdal wonten panaliten menika langkung efektif, amargi kanthi reliabilitas stabilitas menika sinaosa wekdal anggenipun nliti beda ananging asilipun boten ewah utawi tetep *stabil*.

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten menika arupi pacelathon ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha pacelathon ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*. Salajengipun pacelathon ingkang ngginakaken saha ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan* menika dipunjumbuhaken kaliyan fungsi basanipun. Satunggal tuturan saked ngawrat langkung saking satunggal fungsi, ananging wonten ing panaliten menika dipunpendhet ingkang langkung dominan. Asiling panaliten menika saged dipuntingali wonten ing *tabel* ing ngandhap menika.

Tabel 2. Fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing cerbung salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013

No	Fungsi Panganggening <i>Maksim Kemurahan</i>	Wosing Tuturan	Indikator
(1)	(2)	(3)	(4)
1.	Fungsi Personal	Panutur nglairaken raos kuciwa	<p>“Ora pengin dadi juragan maneh? Jare bisa keceh dhuwit,” Mbokne nantang rembug.</p> <p>“Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak. (Dt.No:23)</p> <p>Fungsi personal: panutur nglairaken raosing manah ingkang awujud raos kuciwa.</p> <p>Wujud raos kuciwa: panutur boten kersa dados juragan malih amargi rumiyin sampun nate ngraosaken dados juragan ananging</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			gesangipun boten tentrem.
2	Fungsi Interpersonal	a) Panutur nglairaken raos tresna	<p>“Wis adhem, kok nang njaba terus ta, Mur. Kae dak gawekake kopi anget ana meja tengah.”</p> <p>“Bapak ra, Mak?” (Dt.No:28)</p> <p>Fungsi interpersonal: panutur nglairaken raos tresna dhateng mitra tutur satemah damel gegayutan langkung sae saha ngremenaken kaliyan mitra tutur. Wujud raos tresna: panutur damelaken unjukan kangge mitra tutur.</p>
		b) Panutur nglairaken raos kuwatos	<p>“Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira.</p> <p>“Masuk angin yake. Apa tak keroki dhisik?” anake nawani cara. (Dt.No:17)</p> <p>Fungsi interpersonal: panutur nglairaken raos kuwatos dhateng mitra tutur satemah damel gegayutan langkung sae saha ngremenaken kaliyan mitra tutur. Wujud raos kuwatos: panutur nawani cara kangge ngeroki mitra tutura supados saged mantun.</p>
		c) Panutur nglairaken raos tanggel jawab	<p>“Taksih pucet kok sampun tindak ta, Bu,” panyaruwene Bu Hartini, Senin esuk ana regol sekolahan.</p> <p>“Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,” wangsulane Ira cekak. (Dt.No:19)</p> <p>Fungsi interpersonal: panutur nglairaken raos tanggel jawab dhateng mitra tutur satemah damel</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			<p>gegayutan langkung sae saha ngremenaken kaliyan mitra tutur.</p> <p>Wujud raos tanggel jawab : panutur tetep tindak kerja sinaosa saweg gerah.</p>
		d) Panutur nglairaken raos kurmat	<p>“Ya iki bab sing gandheng rapete karo jejibahanmu.”</p> <p>“Jejibahan?”</p> <p>“Iya, ning katone abot sanggane, Mur.”</p> <p>“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.” (Dt.No:47)</p> <p>Fungsi interpersonal: panutur nglairaken raos kurmat dhateng mitra tutur satemah damel gegayutan langkung sae saha ngremenaken kaliyan mitra tutur.</p> <p>Wujud raos kurmat : panutur kersa nindakaken menapa ingkang dipunandharaken dening mitra tutur.</p>
		e) Panutur nglairaken raos tepa slira	<p>“... Jan-jane aku ya arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki, e... jebul aku malah sing ganti keturon.”</p> <p>Kandhane Sumi</p> <p>“Yahmene arep bali? Nganggo apa? ...” (Dt.No:50)</p> <p>Fungsi interpersonal : panutur nglairaken raos tepa slira dhateng mitra tutur satemah damel gegayutan langkung sae saha ngremenaken kaliyan mitra tutur.</p> <p>Wujud raos tepa slira: panutur kersa ngentosi mitra tutur ngantos piyambakipun wungu.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
3	Fungsi Direktif	a) Panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur	<p>“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?” anake aweh panemu.</p> <p>“Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira. (Dt.No:16)</p> <p>Fungsi direktif: panutur kapengin mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunandharaken kanthi suka pamrayogi dhateng mitra tutur</p> <p>Wujud pamrayoginipun : ngandharaken pamrayogi supados mitra tutur priksa dhateng dhokter.</p>
		b) Panutur mrentah dhateng mitra tutur	<p>“Lian, Ibu terna wae menyang apotik, aku tak tuku obat wae,” kandhane Ira.</p> <p>“Bu jaman saiki penyakit niku werna-werna, mbok ora sembarangan mundhut obat. Wis pokoke tak dherekke priksa wae ben ndang dhangane,” sumaure Lian mantep. (Dt.No:18)</p> <p>Fungsi direktif: panutur kapengin mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunandharaken kanthi mrentah dhateng mitra tutur</p> <p>Wujud prentahipun: panutur ngaken mitra tutur supados kersa dipundherekaken priksa.</p>
4	Fungsi Referensial	Panutur nyariosaken satunggaling kahanan	<p>“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”</p> <p>“Kapan-kapan dalam iki bakal resep disawang...”</p> <p>“Ka ndak ndi ta Mas, kok sajak ibud?” (Dt.No:27)</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			<p>Fungsi referensial: panutur ngandharaken satunggaling kahanan.</p> <p>Wujud kahananipun: panutur ngandharaken kahanan margi ingkang nembe dipunlewati menika katingal boten rapi kathah suket-suket satemah panutur kapengin ngreprasi supados langkung katingal rapi.</p>

Tabel 3. Fungsi *penyimpangan* saking *maksim kemurahan* wonten ing cerbung salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013

No	Fungsi <i>penyimpangan</i> <i>Maksim</i> <i>Kemurahan</i>	Wosing Tuturan	Tuturan
(1)	(2)	(3)	(4)
1	Fungsi Personal	(a) Panutur nglairaken raos umuk	<p>“... Aja among kepencut rupa. Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih trahe ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...”</p> <p>“Walah, Bu. Wong Wisnu lagi teka dhok kok ya wis digrujug ukara werna-werna....”</p> <p>(Dt.No:55)</p> <p>Fungsi personal: panutur nglairaken raosing manah ingkang awujud raos umuk</p> <p>Wujud raos umuk: panutur boten kersa gadhah mantu ingkang boten satimbang saha sababag kalengghanipun.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
		b) Panutur nglairaken raos duka	<p>“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris</p> <p>“Ya, ya wis dak terke, tinimbang Mas Kris diterke wong liya,” Ira enggal-enggal nyaut. <i>(Dt.No:05)</i></p> <p>Fungsi personal: panutur nglairaken raosing manah ingkang awujud raos duka.</p> <p>Wujud raos duka: panutur ngginakaken ukara ancaman inggih menika menawi panutur badhe tindakakn kaliyan tiyang sanes bilih mitra tutur boten kersa ndherekaken</p>
		c) Panutur nglairaken raos kangen	<p>“Terus iki aku arep dijak menyang ngendi, Mas? Aku temen-temen wedi lho, yen nganti kadenangan, aku sing bakal ngundhuh perkarane,” Ira takon alon.</p> <p>“Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengin ketemu, pengin andon asmara karo kowe, titik!” wangsulane Kris ethok-ethok nyentak. (Dt.No:21)</p> <p>Fungsi personal: panutur nglairaken raosing manah ingkang awujud raos kangen.</p> <p>Wujud raos kangen: panutur ngandharaken tuturan langsung dhateng mitra tutur bilih piyambakipun kangen kapengin kepanggih.</p>
		d) Panutur nglairaken raos bingah	<p>“Alah ta, Mur, kok ra percaya karo omonganku ta?”</p> <p>“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			<p>direwangi, hi, hih, hik. Mak, aku budhal karo Bapak.” (<i>Dt.No:40</i>)</p> <p>Fungsi personal: panutur nglairaken raosing manah ingkang awujud raos bingah. Wujud raos bingah: panutur ngandharaken tuturan langsung dhateng mitra tutur bilih piyambakipun bingah amargi bapak kersa biyantu padamelanipun.</p>
2	Fungsi Direktif	a) Panutur nyuwun dhateng mitra tutur	<p>“Nek kondur aku ditumbaske enting-enting sing akeh, Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,” panjaluke Lian anake wadon. “Ya, muga-muga Ibu ora lali,” wangsulane Ira ayem. (<i>Dt.No:10</i>)</p> <p>Fungsi direktif: panutur kapengin mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunandharaken kanthi ngandharaken panyuwunan dhateng mitra tutur. Wujud panyuwunanipun: panutur nyuwun dipuntumbasaken enting-enting dhateng mitra tutur.</p>
		b) Panutur mrentah dhateng mitra tutur	<p>“Aku kok kaya wong nyidham. Kepengin mangan ra nang omah.” “Kok ndengaren nganeh-anehimen ta, Pak,” “Sih ana ta rantang susun,” “Njur, njur.” Tembung gugup ngawruhi kelakuan sing lanang... “Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya.</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			<p>Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg lho.” (Dt.No:30)</p> <p>Fungsi direktif: panutur kapengin mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunandharaken kanthi mrentah dhateng mitra tutur.</p> <p>Wujud prentahipun: panutur mrentah mitra tutur nata dhaharan wonten ing rantang dipunjumbuhaken kaliyan kapenginipun.</p>
		c) Panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur	<p>“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot. Rak ya ngono ta Pak?”</p> <p>“Yen karepku ya ora nganti tekan semono, Bu...”</p> <p>(Dt.No:57)</p> <p>Fungsi direktif: panutur kapengin mitra tutur nindakaken menapa ingkang dipunandharaken kanthi suka pamrayogi dhateng mitra tutur.</p> <p>Wujud pamrayoginipun : ngandharaken pamrayogi kangge ngrekadaya kanthi cara menapa kemawon supados sesambungan putranipun saged pedhot.</p>
3	Fungsi Referensial	Panutur nyariosaken satunggaling objek	<p>“Yen biyen Bapak sekolah kaya aku ra bakal mung dadi tukang lunga ngalor ngidul ya, Bu?”</p> <p>celathune Rani.</p> <p>“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...”</p> <p>kandhane Rina kaya entuk bala. (Dt.No:12)</p>

Tabel Salajengipun

(1)	(2)	(3)	(4)
			Fungsi referensial: panutur ngandharaken satunggaling objek. Wujud objekipun: panutur ngandharaken garwanipun ingkang sinaosa bodho ananging taksih saged dipunprentah-prentah.

Saking *tabel* wonten ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wonten ing panaliten menika kaserat pacelathon ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* saha pacelathon ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan*. Pacelathon ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* menika ngandharaken tuturanipun kanthi ngginakaken fungsi personal, wosing tuturanipun panutur nglairaken raos kuciwa; fungsi interpersonal wosing tuturanipun panutur nglairaken raos tresna, panutur nglairaken raos kuwatos, panutur nglairaken raos tanggel jawab, panutur nglairaken raos kurmat saha panutur nglairaken raos tepa slira; fungsi direktif, wosing tuturanipun panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur saha panutur nglairaken mrentah dhateng mitra tutur; fungsi referensial, wosing tuturanipun: panutur nyariyosaken satunggaling objek.

Wondene pacelathon ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan* menika menika ngandharaken tuturanipun kanthi ngginakaken fungsi personal, wosing tuturanipun panutur nglairaken raos umuk, panutur nglairaken raos duka, panutur nglairaken raos kangen saha panutur nglairaken raos bingah; Fungsi Direktif, wosing tuturanipun panutur nyuwun dhateng mitra tutur, anutur mrentah dhateng mitra tutur saha Panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur; Fungsi referensial, wosing tuturanipun: Panutur nyariyosaken satunggaling objek.

B. Pirembagan

Saking asil identifikasi panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* salebeting *tabel* wonten ing nginggil, salajengipun badhe dipunandharaken babagan panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* ingkang dipuntingali saking fungsipun kanthi cetha.

1. Fungsi Panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting Kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari-Agustus 2013

Salebeting pacelathon kedah nindakaken tumindak ingkang santun antawisipun panutur saha mitra tutur. Supados saged awujud gegayutan ingkang sae antawisipun panutur saha mitra tutur. Miturut *maksim kemurahan*, tumindak ingkang santun menika tumindak ingkang damel tunanipun dhiri piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Panganggening *maksim kemurahan* wonten ing cerbung salebeting kalawarti djaka lodang ingkang dipuntingali saking fungsipun, kados mekaten.

1) Fungsi Personal

Fungsi personal inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet fungsi personal menapa boten saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan

ingkang kalebet fungsi personal inggih menika: panutur nglairaken raos bingah, panutur nglairaken raos kuciwa, panutur nglairaken raos duka, panutur nglairaken raos umuk, panutur nglairaken raos sedhih lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi personal dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

a) panutur nglairaken raos kuciwa

Konteks: Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Simbok saha Muryat wonten ing galengan ngajeng dalemipun Kris. Sakmenika Kris ndherek Simbokipun manggen ing desa Juwiring Klaten saksampunipun pegatan kaliyan Rina garwanipun ingkang galak. Ing dalem ingkang alit sapinggiring kali Gendhol menika Kris saha Simbokipun nelasaken wekdal sesarengan. Wekdal menika Simbok ingkang lenggahan ing lincak nggodha putranipun ingkang nembe reresik galengan ingkang badhe dipuntanduri kacang lanjaran.

- (1) Simbok : “Ora pengin dadi juragan maneh? Jare bisa keceh dhuwit,” Mbokne nantang rembug.
Kris : “Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak. (Dt.No:23)

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak.** Kris ngandharaken bilih piyambakipun boten kapengin dados juragan ingkang keceh dhuwit malih, amargi kahanan kasebat boten saged damel gesangipun tentrem. Saking tuturanipun Kris menika katingal bilih Kris damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Wujud tuna ingkang dipuntampi Kris inggih menika, sakmenika Kris dados tani wonten ing desa amargi kelangan padamelanipun ingkang dados juragan. Saksampunipun Kris pegatan kaliyan garwanipun, Kris dados mlarat amargi bandhanipun Kris dipunsuwun dening Rina kangge syarat saking Rina supados kersa dipunpegat dening Kris. Kris pegatan kaliyan Rina amargi sampun boten kuwat nglampahi bebrayan kaliyan tiyang ingkang boten saged ngajeni garwanipun, remenipun mrentah-mrentah.

Saking tuturanipun Kris menika nedaheken bilih Kris langkung milih pegatan kaliyan garwanipun ingkang remen mrentah-mrentah, sinaosa Kris kapeksa dados tani saha wangsul ing dalemipun ingkang alit ing satunggaling desa. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika inggih menika fungsi personal, saged katingal saking tuturanipun Kris **“Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak.** Saking tuturanipun Kris menika saged katingal bilih Kris minangka panutur nembe ngandharaken raosing manah ingkang dipunraosaken ngengingi pilihanipun.

Kris nedahaken bilih piyambakipun ngraosaken kuciwa kaliyan kahanan ingkang sampun nate dipunlampahi wekdal bandhanipun taksih kathah utawi nembe keceh dhuwit. Saengga Kris langkung milih dados tani, gesang wonten desa saha ing dalem ingkang alit ananging saged damel tentrem. Tuturanipun Kris

menika jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

2) Fungsi Interpersonal

Fungsi Interpersonal inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, ingkang saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nyuwun pirsa kahanan, nglairake raos simpati, nglairaken raos kuwatos, nglairaken raos tepa slira, nglairaken raos tresna, lan sapanunggalanipun.

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet fungsi interpersonal menapa boten saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi interpersonal inggih menika: panutur nglairaken raos tresna, panutur nglairaken raos kuwatos, panutur nglairaken raos tanggel jawab, panutur nglairaken raos kurmat, Panutur nglairaken raos tepa slira lan sapanunggalanipun

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi interpersonal dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

a) panutur nglairaken raos tresna

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Emak saha Muryat. Ing ndalu menika wonten ing plataran katingal Muryat nembe ngalamunaken bocah wadon ingkang namanipun Kanthi. Nanging Muryat dipunkagetaken kaliyan suwantenipun Emak ingkang maringi pirsu bilih Emak sampun damelaken kopi kangge Muryat.

- (2) Emak : “Wis adhem, kok nang njaba terus ta, Mur. **Kae dak gawekake kopi anget ana meja tengah.**”
 Kris : “Bapak ra, Mak?” (*Dt.No:28*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking ukara ingkang dipunandharaken dening Emak “Wis adhem, kok nang njaba terus ta, Mur. **Kae dak gawekake kopi anget ana meja tengah.**”. Saking tuturan menika saged dipuntingali bilih emak minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi dening Emak minangka panutur inggih menika Emak damelaken unjukan kangge putranipun. Tuturanipun Emak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Emak minangka panutur inggih menika “Wis adhem, kok nang njaba terus ta, Mur. **Kae dak gawekake kopi anget ana meja tengah.**” Saking tuturan menika saged dipuntingali menawi Emak minangka panutur kanthi raos tresna saha sayang kersa damelaken unjukan kangge putranipun. Tumindakipun Emak menika saged kadadosan amargi raos tresna dhateng putranipun ingkang ageng. Emak

ingkang ngertos menawi Muryat pendhak dinten tindakan dumugi sonten, dados salah satunggal pawadan kangge Emak kersa ngladeni putranipun menika.

Tumindakipun Emak ingkang kersa damelaken unjukan kangge putranipun menika saged mujudaken gegayutan ingkang langkung rumaket kaliyan putranipun. Putranipun ugi langkung tresna dhateng Emak, amargi boten dipunsuwun kemawon Emak kersa damelaken unjukkan kangge piyambakipun. Tuturanipun Emak menika jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon sanesipun ingkang kalebet fungsi Interpersonal kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur nglairaken raos tresna.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ibu saha Wisnu wonten ing dalem. Sakderengipun wangsul dhateng Solo, Wisnu ndherekaken Sumi wonten ing butik kangge tumas klambi saha numbasaken syal minangka oleh-oleh kangge Ibu. Amargi Wisnu kepanggih kaliyan Sumi menika, damel Wisnu betah wonten ing Yogya.

- (3) Ibu : “Kok nganti suwe, Lik? Pamitmu ning Yogya muk rong dina...”
 Wisnu : “Ora, Bu. Aku apik-apik wae. **Iki oleh-oleh kanggo Ibu,**”
 Wisnu masrahake tas.
 Ibu : “Apa iki? (*Dt.No:54*)

Pacelathon wonten ing nginggil menika ngginakaken *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Wisnu “Ora, Bu. Aku apik-apik wae. **Iki**

oleh-oleh kanggo Ibu,” Wisnu masrahake tas. Saged dipuntingali saking tuturan menika, bilih Wisnu minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Wujud tuna ingkang dipunraosaken dening Wisnu inggih menika Wisnu kedah medalaken arta saha ngurbanaken wekdalipun kangge tumbas oleh-oleh kangge Ibu. Tuturanipun Wisnu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten pacelathon menika, inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Wisnu “Ora, Bu. Aku apik-apik wae. **Iki oleh-oleh kanggo Ibu,”** Wisnu masrahake tas. Saking tuturanipun menika katingal bilih Wisnu minangka panutur gadhah *perhatian* ingkang ageng kangge Ibunipun. Wujud *perhatian* menika saged kawujud amargi raos sayang saha tresna ingkang ageng kangge Ibunipun. Tumindak ingkang dipuntindakaken Wisnu menika saged damel Ibu bingah gadhah putra ingkang eling saha kersa migatosaken Ibunipun.

Tumindakipun Wisnu menika ugi saged mujudaken gegayutan antawisipun Ibu saha putranipun langkung sae saha ngremenaken. Tuturanipun Wisnu jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Muryat. Ing ndalu menika Bapak, Emak, Muryat saha Nuryati nembe mawon rampung anggenipun dhahar. Nalika Nuryati nembe ngresiki tilas ingkang dipunginakaken kangge dhahar kalawau, Bapak saha Muryat taksih lelenggahan wonten ing panggenan dhahar kalawau.

- (4) Bapak : “Sesuk mangkat jam pira Mur?”
 Muryat : “Ya, rada gasik wae ben olehe mlaku kepenak...”
Bapak : “Diterake pa, Mur?”
 Muryat : “Rasah, Pak. Kejaba yen Bapak ana prelune
 ...“(Dt.No:44)

Pacelathon menika kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Diterake pa, Mur?”**. Saking tuturanipun menika katingal bilih Bapak minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi dening Bapak inggih menika bapak saged sayah amargi kedah ndherekaken Muryat dhateng padusan.

Bapak ingkang kanthi ikhlas kersa ndherekaken Muryat dhateng panggenan ingkang tebih dados salah satunggal wujud tresna dhateng putranipun. Raos tresna dhateng putranipun dados pawadan saking Bapak kersa ndherekaken Muryat. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Diterake pa, Mur?”**, saged katingal bilih bapak menika boten tegel saha kuwatos dhateng Muryat bilih tindak piyambakan. Raos kuwatos saha raos boten

tegel ingkang dipunraosaken dening Bapak menika nedahaken bilih bapak tresna sanget kaliyan Muryat.

Raos tresna ingkang dipunandharaken dening Bapak menika saged damel gegayutan ingkang langkung sae antawisipun Bapak kaliyan putranipun. Tuturanipun Bapak jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nglairaken raos simpati, nglairaken raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

b) panutur nglairaken raos kuwatos dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ira saha Lian wonten ing dalem. Wonten ing dinten menika, Ira ngraosaken bilih badanipun langkung boten sekaca saha raosipun adhem panas satemah damel putrinipun kuwatos.

- (5) Ira : “Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira.
Lian : “Masuk angin yake. **Apa tak keroki dhisik?**” anake nawani cara. (*Dt.No:17*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Lian “Masuk angin yake. **Apa tak keroki dhisik?**” anake nawani cara. Saged katingal saking tuturanipun panutur, bilih Lian minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunlampahi dening Lian inggih menika Lian kedah ngeroki Ibunipun, amargi Lian boten tegel ningali Ibunipun gerah. Satemah nawani cara kanthi ngeroki Ibu supados Ibunipun saged

langkung sekeca saha saged enggal dhangen. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa saking pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Lian “Masuk angin yake. **Apa tak keroke dhisik?**” anake nawani cara. Saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Lian minangka panutur kuwatos saha ngandharaken raos empati dhateng Ibunipun amargi Ibunipun nembe gerah. Raos kuwatos ingkang dipunraosaken dening Lian dipungambaraken kanthi nawani cara dhateng Ibunipun, inggih menika Lian kersa ngeroki Ibunipun supados saged langkung sekeca.

Tumindakipun Lian menika saged kadadeyan amargi agenging raos kuwatos dhateng Ibunipun. Tumindakipun Lian menika saged damel Ibu ngraos dipunwigatosaken satemah saged mujudaken gegayutan antawisipun Ibu saha putranipun langkung rumaket saha sae. Tuturanipun Lian jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nglairaken raos simpati, nglairaken raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon sanesipun ingkang kalebet fungsi Interpersonal kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur nglairaken raos kuwatos.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Muryat saha Bapak. Bapak, Emak, Nuryati saha Muryat nembe dhahar wonten ing ruang makan. Muryat miwiti pangandikan, ngengingi kapenginipun sowan Pak Kusuma kangge ngrembag padamelanipun Muryat. Bapak ingkang ngraos bingah, kapengin ndherekaken Muryat, ananging Muryat boten kersa

- (6) Muryat : “Rasah Pak, kejaba yen bapak ana prelune... Ning rak ya luwih apik. Andum gawe wae. Tegalane ra diungak ta, Pak. Ketoke wis suwe.”
 Bapak : **“Ra sah mikir kuwi, Mur. Wak sudi wis kena dipercaya nggarap. Ngko kapan-kapan aku tilik mrana. Rasah kuwatir,”** wangsulan bapake. (*Dt.No: 45*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*. Saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Ra sah mikir kuwi, Mur. Wak sudi wis kena dipercaya nggarap. Ngko kapan-kapan aku tilik mrana. Rasah kuwatir,”** wangsulan bapake. Saking tuturanipun Bapak menika katingal bilih Bapak minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunraosaken dening Bapak inggih menika Bapak piyambakan ningali tegalan. Bapak ingkang boten kersa damel Muryat kuwatos, kanthi raos ikhlas kersa nuweni tegalan.

Tumindakipun Bapak menika kadadeyan amargi bapak boten remen bilih penggalhipun Muryat ngengingi tegalan ngganggu padamelanipun. Satemah bapak kersa nuweni tegalan supados saged mangertosi kawontenan tegalan ingkang sampun lami boten dipuntuweni saha supados Muryat boten kuwatos terus-terusan. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Ra sah mikir kuwi, Mur. Wak sudi wis kena dipercaya nggarap. Ngko kapan-kapan aku tilik mrana. Rasah kuwatir,”** wangsulan bapake. Saking tuturan menika saged katingal bilih Bapak minangka panutur kuwatos menawi padamelanipun Muryat keganggu kaliyan penggalhipun ngengingi kahanan tegalan, awit menika Bapak ngayem-ayemi Muryat supados boten menggaliaken kahanan tegalan. Kanthi lila Bapak kersa tindak wonten ing tegalan supados Muryat boten kuwatos.

Tumindakipun Bapak menika saged damel Muryat ngraosaken kawigatosanipun Bapak dening piyambakipun saengga damel Muryat langkung kurmat dhateng Bapak. Saengga gegayutan antawisipun Bapak saha Muryat. Saged langkung sae saha ngremenaken. Tuturanipun Bapak jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

c) panutur nglairaken raos tanggel jawab

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ira saha Bu Hartini wonten ing ngajengan sekolahan. Bu Hartini saha Ira kepanggih nalika badhe mlebet wonten ing sekolahan. Ing Enjing menika Bu Hartini kaget amargi ningali pasuryanipun Ira ingkang taksih katingal pucet.

- (7) Bu Hartini : “Taksih pucet kok sampun tindak ta, Bu,” panyaruwene
 Bu Hartini, Senin esuk ana regol sekolahan.
 Ira : **“Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,”
 wangsulane Ira cekak. (Dt.No: 19)**

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Ira **“Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,” wangsulane Ira cekak.** Saking tuturan menika katingal bilih Ira minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunraosaken dening Ira inggih menika, kahananipun Ira ingkang taksih gerah ananging tindak kerja. Saking tumindakipun Ira menika saged katingal bilih Ira saged nglebur egonipun piyambak. Ira langkung menggalihaken tiyang sanes inggih menika murid-muridipun, Tuturanipun Ira menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi basa interpersonal. Saged katingal saking tuturanipun Ira, **“Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,” wangsulane Ira cekak.** Saking tuturanipun menika katingal bilih Ira minangka panutur gadhah raos tanggel jawab ingkang ageng. Wujud raos tanggel jawabipun inggih menika sinaosa nembe ngraosaken gerah ananging Ira tindak kerja. Ira boten sekeca bilih kedah nilar padamelanipun namung amargi masuk angin kemawon.

Tumindak ingkang dipuntindakaken dening Ira menika saged damel gegayutan antawisipun Ira saha kanca-kancanipun langkung sae. Bab menika

saged kedadeyan amargi kanca-kancanipun langkung *simpati* dhateng Ira amargi raos tanggel jawab ingkang dipuntindakaken dening Ira. Tuturanipun Ira jumbuh kaliyan fungsi basa interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon sanesipun ingkang kalebet fungsi Interpersonal kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur nglairaken raos tanggel jawab.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun saha Emak wonten ing padusan. Ing enjing menika Nuryati saha Emak ndherekaken dhaharan kangge Bapak saha Muryat. Saksampunipun dugi wonten ing padusan Bapak saha Muryat dhahar kanthi sekeca amargi sampun luweh. Saksampunipun dhahar, Nurhayati nyandhak rantang ingkang dipunangge dhahar.

- (8) Nurhayati :**“Kene, kene.”**
 Emak :“Iya, Mur ben diresiki mbakyumu pisan karo rantange bapakmu kuwi.” (*Dt.No: 43*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Nurhayati ingkang nyuwun rantang saking Muryat saksampunipun Muryat nelasaken dhaharanipun kanthi tuturan **“Kene, kene.”**, sinambi tanganipun nyandhak rantang saking Muryat. Saking tuturan menika katingal bilih Nuryati minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi dening Nuryati inggih menika, Nuryati kedah ngasah-asahi rantang ingkang

dipunginakaken Bapak saha Muryat dhahar. Tuturanipun Nuryati menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tumindakipun Nuryati ingkang kanthi ikhlas kersa ngasah-asahi rantang ingkang sampun dipunginakaken dening Bapak saha Muryat kangge dhahar. Raos tanggel jawab ingkang dipuntindakaken dening Nuryati inggih menika amargi Nuryati minangka putri sulung saking Emak saha Bapak. Mbiyantu Emakipun minangka salah satunggal tanggel jawab ingkang kedah dipuntindakaken dening Nuryati.

Tumindakipun Nuryati menika saged mujudaken gegayutan ingkang langkung sae antawisipun Nuryati kaliyan Emak, Bapak saha Muryat. Amargi tumindakipun Nuryati menika saged damel Emak saha Bapak langkung kraos dipunkurmati saha dipunajeni dening putrinipun. Tuturanipun Nuryati jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Ibu wonten ing dalem. Ing sonten menika Bapak nembe kemawon kondur saking tindakan kaliyan kanca-kanca laminipun. Bapak ngandharaken bilih kalawau asik geguyon kaliyan kanca laminipun satemah boten sadhar bilih

sampun wayah sonten. Amargi sampun wayah soten Bapak enggal-enggal kondur satemah boten saged mampir dhateng warung kangge dhahar.

- (9) Bapak : “Ya mampir warung ta, ya. Ngisi weteng. Kok arani aku duwe dhedhemnan ngono, pa?”
 Ibu : “O... Tak Kira?! R. Ng. mesem kecipuhan. **“Ya, yen ngono aku tak tata dhahar, sedheng njenengan rampung reresik salira, mengko dhaharane rak sedheng siap,”** ujure marang sing lanang.
(Dt.No:56)

Pacelathon wonten ing nginggil ngginakaken *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu **“Ya, yen ngono aku tak tata dhahar, sedheng njenengan rampung reresik salira, mengko dhaharane rak sedheng siap,”**. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Ibu minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi dening Ibu inggih menika Ibu nyamektakaken dhaharan kangge Bapak. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu **“Ya, yen ngono aku tak tata dhahar, sedheng njenengan rampung reresik salira, mengko dhaharane rak sedheng siap,”**. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Ibu gadhah raos tanggel jawab dhateng garwanipun. Wujud raos tanggel jawab ingkang dipuntindakaken inggih menika Ibu nyamektakaken dhaharan kangge garwanipun.

Tumindakipun Ibu menika saged mujudaken gegayutan saha bebrayan ingkang sae saha ngremenaken antawisipun Bapak saha Ibu. Tuturanipun Ibu jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

d) panutur nglairaken raos kurmat

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Pak Kusuma saha Muryat wonten ing kantoripun Pak Kusuma. Muryat sowan dhateng kantoripun Pak Kusuma badhe ngrembag pademalan. Kaleresan ing wekdal menika, Pak Kusuma gadhah jejibahan ingkang badhe dipunpasrahaken dhateng Muryat.

- (10) Pak : “Ya iki bab sing gandheng rapete karo jejibahanmu.”
 Muryat : “Jejibahan?”
 Pak : “Iya, ning katone abot sanggane, Mur.”
 Muryat : **“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.” (Dt.No:47)**

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.”**, saking tuturan menika Muryat minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunraosaken Muryat inggih menika Muryat kedah nanggung jejibahan ingkang awrat. Ananging amargi raos tanggel jawab saha raos kurmat dhateng Pak Kusuma Muryat kersa nindakaken jejibahan ingkang dipunparingaken dhateng piyambakipun. Tuturanipun Muryat menika

jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.”**. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Muryat gadhah raos kurmat dhateng Pak Kusuma minangka bosipun. Wujud kurmat ingkang dipuntindakaken dening Muryat inggih menika Muryat kersa nampi saha nindakaken jebibahan awrat ingkang dipunparingaken dhateng piyambakipun.

Tumindak ingkang dipuntindakaken Muryat saged ngremenaken Pak Kusuma satemah saged mujudaken gegayutan antawisipun Muryat kaliyan Pak Kusuma langkung sae. Tuturanipun Muryat jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, ngandharaken raos simpati, raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

e) panutur nglairaken raos tepa slira

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Sumi saha Wisnu wonten ing kamar hotel. Wisnu ingkang ngraosaken badanipun kesel nelpon Sumi ingkang nawakaken jasa pijet supados tindak wonten hotel. Pijetanipun Sumi ingkang sekeca damel Wisnu angler anggenipun sare.

(11) Sumi : **“... Jan-jane aku ya arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki, e... jebul aku malah sing ganti keturon.”** Kandhane Sumi

Wisnu : “Yahmene arep bali? Nganggo apa? ...”(Dt.No:50)

Pacelathon wonten ing nginggil ngginakaken *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Sumi “... **Jan-jane aku ya arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki**, e... jebul malah sing ganti keturon.” Tuturanipun menika nedahaken bilih Sumi minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi kaliyan Sumi inggih menika Sumi kedah nunggu wonten ing kursi dumugi Wisnu wungu. Tuturanipun Sumi menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon wonten nginggil inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Sumi “... **Jan-jane aku ya arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki**, e... jebul malah sing ganti keturon.” Saged katingal bilih tuturanipun Sumi minangka panutur menika ngandhut raos tepa slira ingkang dipunwujudaken kanthi tumindakipun Sumi ingkang boten tegel bilih kedah nggugah saha ngganggu Wisnu ingkang nembe sare kanthi sekeca.

Raos tepa slira ingkang dipunraosaken dening Sumi menika saged kadadeyan amargi Sumi saged *menghargai* mitra tuturipun. Sipat saha patrap Sumi menika saged mujudaken gegayutan sosial ingkang langkung sae kaliyan mitra tuturipun. Tuturanipun Sumi jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih

menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nglairaken raos simpati, nglairaken raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon sanesipun ingkang kalebet fungsi Interpersonal kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur nglairaken raos tepa slira.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Sumi saha Wisnu wonten ing kamar Hotel. Ing wekdal menika, Sumi pamitan dhateng Wisnu badhe tumbas ageman wonten ing butik ngajeng Hotel ananging amargi Wisnu boten tegel ningali Sumi tindak piyambakan. Satemah Wisnu ndhrekaken Sumi tindakakn dhateng butik.

- (12) Sumi : “Aku metu dhisik,” pamite Sumi karo wiwit jumangkah.
 Wisnu : “Ko sik Sumi....?!”
 Sumi : “Ana apa, Mas? Pitakone.”
Wisnu : “Enteni sedhela, tak terake.” (Dt.No:53)

Pacelathon wonten ing nginggil ngginakaken *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Wisnu **“Enteni sedhela, tak terake.”**. Wisnu ngandharaken bilih piyambakipun kapengin ndherekaken Sumi dhateng butik. Saking tuturan menika saged katingal bilih Wisnu minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipuntampi dening Wisnu inggih menika piyambakipun ndhrekaken Sumi wonten ing butik. Tuturanipun Wisnu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi interpersonal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Wisnu **“Enteni sedhela, tak terake.”**. Tuturanipun Wisnu menika nedahaken menawi Wisnu boten tegel ningali Sumi tindak piyambakan, satemah Wisnu kersa ndherekaken Sumi dhateng butik. Menawi dipuntingali saking tumindakipun Wisnu saged dipupendhet dudutan menawi Wisnu menika gadhah raos tepa slira dhateng Sumi minangka mitra tutur.

Tumindakipun Wisnu menika saged damel Sumi ngraosaken dipungatosaken dening Wisnu, saengga tumindakipun Wisnu menika saged mujudaken gegayutan ingkang langkung sae saha langkung rumaket antawisipun piyambakipun saha. Tuturanipun Wisnu jumbuh kaliyan fungsi interpersonal, inggih menika fungsi basa ingkang ngandharaken gegayutan sosial antawisipun panutur saha mitra tutur, saged damel gegayutan antawisipun panutur saha mitra tutur menika saged langkung sae saha ngremenaken. Kadosta, nglairaken raos simpati, nglairaken raos kuwatos, lan sapanunggalanipun.

3. Fungsi Direktif

Fungsi direktif inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken kapenginanipun panutur. Wujudipun saged, suka pamrayogi, panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet menapa boten kalebet fungsi direktif saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi direktif inggih menika: panutur suka pamrayogi

dhateng mitra tutur, panutur mrentah dhateng mitra tutur, panutur nyuwun dhateng mitra tutur, panutur mbujuk mitra tutur, lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi direktif dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

a) panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika antawisipun Lian saha Ibunipun inggih menika Ira wonten ing dalem. Kawit dalu Ira ngraosaken badanipun boten sekeca. Sampun wongsal-wangsul saking kamar mandhi kaliyan nyepeng padharanipun.

(13) Lian : **“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?” anake aweh panemu.**

Ira : “Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira. (*Dt.No:16*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Lian **“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?”** anake aweh panemu. Saking tuturan menika saged katingal bilih Lian minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunlampahi dening Lian inggih menika kedah ndherekaken Ira minangka mitra tutur priksa wonten ing dhokter. Lian kanthi ikhlas kersa damel tunaning dhirinipun piyambak kanthi ndherekaken Ibunipun wonten ing Dhokter supados gerahipun enggal mantun. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten pacelathon ing nginggil inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Lian **“Isih**

lara, Bu? **Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?**” anake aweh panemu. Saking tuturan menika, saged katingal bilih Lian ngandharaken pamrayogi dhateng Ibunipun. Wujud ukara pamrayogi kangge Ibunipun salebeting tuturanipun Lian inggih menika “... **Mbok diasta nyang dhokter...**”, amargi Ibunipun gerah Lian maringi pamrayogi dhateng Ibunipun supados tindak dhateng dhokter.

Pungkasaning Ibu inggih menika Ira manut kaliyan putranipun priksa wonten ing dhokter Toni langganan kulawarganipun. Saking andharan menika saged dipunpendhet dudutanipun bilih, tuturanipun Lian mangaribawani tumindakipun Ira. Ira ingkang kalawau boten kersa dipunpriksakaken dhateng dhokter saged ngowahi tumindakipun kanthi manut kaliyan putranipun. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon sanesipun ingkang kalebet fungsi direktif kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur suka pamrayogi dhateng mitra tuturipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Emak, Bapak saha Muryat wonten ing dalem. Ing enjing menika Emak nembe nyapu-nyapu plataran, Bapak saweg lelenggahan sinambi ngunjuk kopi, wondene Muryat lelenggahan wonten ing dhingklik dawa ing ngajengan sinambi ngalamunake Kanthi saha Tarsih.

(14) Emak : “Ki ngko ya nggawa sangu kaya wingi?”

Bapak : “Lha, iya no. wong aku arep rewang-rewang anakmu lanang. Rak isih duwe lawuh ta?”

Emak : “Lawuh apa. Wong pitik sauthil daginge digawa kabeh.”

Muryat : **“Mak rasah neka-neka. Ramban kono rak bisa godhog tela pohung sing nom dijangen pedhes ngono pa piye. Apa jangan jipang sing ditandur pojok kulon. Lawuhe sing gampang tahu tempe ngono,” (Dt.No: 37)**

Pacelathon menika kalebet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Mak rasah neka-neka. Ramban kono rak bisa godhog tela pohung sing nom dijangen pedhes ngono pa piye. Apa jangan jipang sing ditandur pojok kulon. Lawuhe sing gampang tahu tempe ngono,”**. Saking tuturan menika katingal bilih Muryat minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunraosaken inggih menika Muryat boten saged dhahar dhaharan ingkang langkung eca saha ingkang langkung *mewah*.

Muryat kanthi ikhlas kersa dhahar dhaharan ingkang prasaja, supados Emakipun boten repot saha boten medalaken arta ingkang langkung kathah. Ukara ingkang dipunandharaken Muryat menika dipunpangaribawani kaliyan sipat nrima. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saking tuturanipun Muryat **“Mak rasah neka-neka. Ramban kono rak bisa godhog tela pohung sing nom dijangen pedhes ngono pa piye. Apa jangan jipang sing ditandur pojok kulon. Lawuhe sing gampang tahu tempe ngono,”** Tuturanipun Muryat minangka panutur menika

ngandhut ukara suka pamrayogi dhateng Emak minangka mitra tutur. Wujud ukara pamrayogi ingkang dipunandharaken dening Muryat inggih menika babagan jangan ingkang badhe dipunmasak kaliyan Emak.

Muryat maringi pamrayogi dhateng Emak supados ngginakaken janganan ingkang sampun dipuntandur piyambak saha supados Emak goreng tahu tempe kemawon ingkang langkung gampil. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika katindakaken antawisipun Bapak saha Muryat wonten ing papan padusan. Emakipun mapag kanthi betakaken dhaharan kangge Bapak saha Muryat. Wonten ing padusan menika katingal Bapak saha Muryat nembe nata-nata watu kangge damel padusan. Lajeng Emak ngaken dening Bapak saha Muryat supados sarapan rumiyin.

(15) Bapak : “He-eh kene Mur. Saanane wong pitike mabur ora bisa dicekel. Suk, nek wis rampung kabeh mbeleh meneh.”

Muryat : **“Ra, sah iwak-iwakan. Sing penting bisa mangan ajeg kanthi legawa, tentrem ayem, atur panuwun paringane Pangeran sing ora kendhat iku wis apik.” (Dt.No:42)**

Pacelathon wonten ing nginggil ngginakaken *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Ra, sah iwak-iwakan. Sing penting bisa mangan ajeg kanthi legawa, tentrem ayem, atur panuwun paringane Pangeran sing ora kendhat iku wis apik.”**. saking tuturanipun menika saged dipunmangertosi bilih Muryat minangka panutur damel tunaning dhirinipun

piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Wujud tuna ingkang dipunraosaken dening Muryat inggih menika muryat boten siyos dhahar ulam ananging namung dhaharan ingkang prasaja.

Muryat kanthi ikhlas kersa dhahar menapa kemawon boten kedah iwak-iwakan, ingkang wigatos saged dhahar kanthi ajeg. Ukara menika saged kaandharaken amargi Muryat menika saged nrima. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Ra, sah iwak-iwakan. Sing penting bisa mangan ajeg kanthi legawa, tentrem ayem, atur panuwun paringane Pangeran sing ora kendhat iku wis apik.”**. Saking tuturanipun menika Muryat minangka panutur ngandharaken ukara pamrayogi dhateng Emak.

Wujud ukara pamrayogi wonten ing tuturanipun Muryat inggih menika benjing malih menawi betakaken menapa damelaken dhaharan boten kedah iwak-iwakan amargi ingkang langkung wigatos inggih menika saged dhahar kanthi ajeg. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan, mrentah*, lan sapanunggalanipun.

b) panutur mrentah dhateng mitra tuturipun

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ira saha Lian wonten ing dalem. Ira ingkang sampun boten kiyat ngraosaken gerahipun, nyuwun putrinipun ndhereke dhateng apotik.

- (16) Ira : “Lian, Ibu terna wae menyang apotik, aku tak tuku obat wae,”
kandhane Ira.
Lian : “Bu jaman saiki penyakit niku warna-warna, mbok ora sembarangan mundhut obat. **Wis pokoke tak dherekke priksa wae ben ndang dhangan,**” sumaure Lian mantep. (*Dt.No:18*)

Pacelathon wonten ing nginggil menika keleet *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Lian “Bu jaman saiki penyakit niku warna-warna, mbok ora sembarangan mundhut obat. **Wis pokoke tak dherekke priksa wae ben ndang dhangan,**” sumaure Lian mantep. Saking tuturanipun Lian minangka panutur menika, panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Wujud tuna ingkang dipuntindakaken dening Lian minangka panutur inggih menika, Lian purun ndherekaken mitra tutur priksa dhateng dhokter kanthi ancas supados Ibunipun saged enggal dhangan. Lian kersa nindakaken menapa kemawon supados kagem Ibunipun ingkang dipuntresnani menika. Salah satunggalipun ndherekan Ibu priksa dhateng dhokter. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa saking pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Lian minangka panutur “Bu jaman

saiki penyakit niku werna-werna, mbok ora sembarangan mundhut obat. **Wis pokoke tak dherekke priksa wae ben ndang dhang,**” sumaure Lian mantep. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Lian mrentah dhateng Ibunipun supados manut kaliyan Lian kersa dipundherekaken dhateng dhokter. Ukara “**Wis pokoke...**” nedahahekn menawi Lian kapengin Ibunipun nuruti prentahipun Lian.

Saksampunipun Lian ngandharaken kapenginanipun, lajeng Ibu inggih menika Ira manut kaliyan Lian kersa dipundherekaken dhateng dhokter Toni langganan kulawarganipun. Saking andharan menika saged dipunpendhet dudutanipun, bilih tuturanipun Lian menika mangaribawani tumindak saking Ibunipun. Ibu ingkang kalawau boten kersa priksa wonten ing dhokter, sakmenika kersa priksa dhateng dhokter amargi tuturanipun Lian menika ingkang ngandhut ukara prentah. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

4. Fungsi Referensial

Fungsi Referensial inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik).

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet menapa boten kalebet fungsi referensial saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet Fungsi referensial inggih menika: panutur nyariosaken satunggaling kahanan, panutur nyariosaken satunggaling objek, panutur nyariosaken satunggaling prastawa lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi referensial dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

(a) panutur nyariosaken satunggaling kahanan

Konteks: Pacelatahon menika dipuntindakaken antawisipun Muryat saha Kanthi ing margi. Wekdal menika Muryat nembe tindakakan badhe kondur kanthi ngandhrakaen kapenginipun ningali margi ingkang katingal endah dipunsawang. Boten dipunduga-duga kepanggih kaliyan Kanthi, tiyang ingkang dipuntresnani.

- (17) Muryat: **“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”**... “Kapan-kapan dalam iki bakal resep disawang...”
Kanthi : “Ka ndak ndi ta Mas, kok sajak ibud,” (*Dt.No:27*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet maksim kemurahan, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”**. Saking tuturan menika katingal bilih Muryat minangka panutur damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak. Tuna ingkang dipuntampi dening Muryat inggih menika Muryat kedah ngurbanaken wekdal saha tenaganipun kangge ngresiki wit-witan ingkang katingal boten rapi sapinggiring margi pinuju padusan.

Tumindakipun Muryat menika saged kedadeyan amargi Muryat kapengin ningali tiyang-tiyang menika ngraosaken bingah kanthi ningali paringanipun Gusti Allah ingkang endah dipunsawang. Muryat lila nelasaken wekdalipun saha tenaganipun resesik margi pinuju padusan supados tiyang-tiyang saged remen saha tertarik tindak wonten ing padusan ingkang sampun dipundamel dening Muryat. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, bilih tuturan ingkang santun menika tansah damel tunaning dhirinipun piyambak saha ngirangi begjaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi referensial. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”** Saking tuturan menika saged katingal bilih Muryat nembe nyariosaken kahanan margi ingkang pinuju padusan menika katon reget, saengga piyambakipun gadhah kapenginan ngresiki supados saged endah dipunsawang. Tuturanipun Muryat jumbuh kaliyan fungsi referensial, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik).

2) Fungsi *penyimpangan* saking *maksim kemurahan* wonten ing cerbung salebeting Kalawarti Djaka Lodang edisi Januari-Agustus 2013

Pacelathon ingkang boten ngginakaken *maksim kemurahan* utawi dipunsebat *menyimpang* saking paugeran *maksim kemurahan*. Tuturan ingkang

dipunsebat *menyimpang* saking *maksim kemurahan* inggih menika tuturan ingkang damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. *Penyimpangan maksimal kemurahan* menika saged mujudaken gegayutan ingkang boten sae antawisipun panutur saha mitra tuturipun.

Penyimpangan maksimal kemurahan wonten ing cerbung salebeting kalawarti djaka lodang dipuntingali saking fungsipun, kados mekaten.

1. Fungsi Personal

Fungsi personal inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet fungsi personal menapa boten saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi personal inggih menika: panutur nglairaken raos bingah, panutur nglairaken raos kuciwa, panutur nglairaken raos duka, panutur nglairaken raos umuk, panutur nglairaken raos sedhih, lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi personal dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

(a) panutur nglairaken raos umuk

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ibu saha Bapak wonten ing dalem. Ing dinten menika Ibu nggumun ningali pasuryanipun Wisnu ingkang katingal sumringah. Lajeng Ibu nyuwun pirsu dhateng Wisnu ngengingi calon mantu. Wisnu namung mesem kemawon. Ibu ugi ngandharaken penggalhipun ngengingi syarat calon mantu miturut Ibu.

Wisnu namung mendel kemawon, amargi sampun apal kaliyan sipatipun Ibu.

(18) Ibu : “... Aja among kepencut rupa. **Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih trahe ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...**”

Bapak : “Walah, Bu. Wong Wisnu lagi teka dhok kok ya wis digrujug ukara werna-werna....”(Dt.No:55)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu “... Aja among kepencut rupa. **Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih trahe ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...**”. Saking tuturanipun menika saged katingal bilih Ibu minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi inggih menika Ibu gadhah mantu tiyang saking trah ngaluhur satemah boten ngisin-isinaken kulawarganipun. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi personal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu “... Aja among kepencut rupa. **Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih trahe ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...**” Saking tuturanipun Ibu minangka panutur, katingal bilih Ibu nembe ngandharaken pitutur kangge putranipun

ngengingi wanita ingkang saged dados calon mantu. Saking tuturanipun Ibu menika saged katingal bilih ibu menika kalebet tiyang ingkang remen umuk. Wujudipun inggih menika saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu ngengingi calon mantunipun ingkang kedah satunggal drajat inggih menika saking trah ngaluhur kados kulawarganipun supados saged satimbang saha sababag kalenggahanipun.

Raos umuk wonten ing dhirinipun Ibu menika saged kagambar kanthi cetha saking tuturanipun ibu ngengingi wanita ingkang saged dados mantunipun inggih menika bebet, bobot, saha bibitipun kedah cetha, ugi kedah saking trah ngaluhur. Saged katingal bilih Ibu menika remen beda-bedakaken tiyang miturut drajat utawi keturunanipun. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

b) panutur nglairaken raos duka dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Kris saha Ira wonten ing mobil. Kris ingkang kapengin langkung akrab kaliyan Ira, meksa Ira supados kapan-kapan kersa ndherekaken dhateng Gunung Merapi. Ananging Ira boten kersa amargi boten wonten pemandangan ingkang sekeca.

- (19) Kris : **“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris**
 Ira : “Ya, ya wis dak terke, tinimbang Mas Kris diterke wong liya,” Ira enggal-enggal nyaut. (*Dt.No: 05*)

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris** . Saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Kris minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Kris inggih menika Kris saged dolan ing Gunung Merapi kaliyan Ira.

Tuturanipun Kris minangka panutur menika ngandhut ukara ngancem dhateng Ira minangka mitra tutur, tuturan menika kalebet tuturaningkang boten santun. Anceman ingkang dipunandharaken dening Kris dhateng Ira inggih menika, Kris badhe ngajak kanca sanesipun bilih Ira boten kersa ndherekaken. Amargi Ira boten seneng bilih Kris ngejak kanca sanesipun saengga Ira kapeksa purun ndherekaken Kris ing Gunung Merapi. Tumindakipun Kris menika saged kadadeyan amargi Kris ngunggulaken egonipun piyambak. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken Kris inggih menika fungsi personal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris**, saking tuturanipun menika katingal bilih Kris minangka panutur nedahahekn *perasaan* ingkang nembe dipunraosaken. Saged

katingal bilih tuturanipun Kris menika nggambaraken raos duka saha mangkel dhateng Ira amargi Ira ngandharaken pawadan ingkang warna-werna.

Raos duka ingkang dipunraosaken dening Kris, dipunwujudaken kanthi ngandharaken ancaman kangge Ira inggih menika bilih Ira boten kersa ndherekaken, piyambakipun badhe tindakakan kaliyan tiyang sanes. Tuturanipun Kris jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

c) panutur nglairaken raos kangen dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ira saha Kris wonten ing mobilipun Kris. Kris ingkang kapengin kepanggih kaliyan Ira nekat ngajak Ira tindakan ngginakaken mobilipun. Ira ajrih sanget, amargi \ sampunjanji boten badhe pepanggihan kaliyan Kris dhateng Rina, ananging Kris boten preduli kaliyan kahananipun Ira.

- (20) Ira : “Terus iki aku arep dijak menyang ngendi, Mas? Aku temen-temen wedi lho, yen nganti kadenangan, aku sing bakal ngundhuh perkarane,” Ira takon alon.
 Kris : **“Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengen ketemu, pengen andon asmara karo kowe, titik!” wangsulane Kris ethok-ethok nyentak. (Dt.No: 21)**

Pacelathon wonten ing ninggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengen ketemu, pengen andon asmara karo kowe, titik!” wangsulane**

Kris ethok-ethok nyentak. Saking tuturan menika katingal bilih Kris minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Kris inggih menika Kris saged kepanggih saha andon asmara kaliyan Ira. Tumindakipun Kris menika saged kadadeyan amargi agenging raos kangen ingkang dipunraosaken dening Kris. Kris boten miringaken pawadanipun Ira ingkang boten kersa dipunajak Kris mlampah-mlampah, amargi saderengipun Ira sampun janji kaliyan garwanipun Kris bilih boten badhe srawung malih kaliyan Kris.

Ira ngraosaken ajrih menawi pepanggihanipun kaliyan Kris menika kadunungan kaliyan garwanipun Kris, *masa depan* saha pedamelanipun Ira ingkang dados kurbanipun. Ananging Kris boten menggaliaken bab-bab ingkang gegayutan kaliyan Ira menika, Kris namung nuruti raosing manah piyambakipun. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi personal. Saged katingal saking tuturanipun Kris **“Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengen ketemu, pengen andon asmara karo kowe, titik!”** wangsulane **Kris ethok-ethok nyentak.** Saking tuturan menika Kris minangka panutur ngandharaken raos kangen pengen kepanggih kaliyan Ira minangka mitra tutur.

Raos kangen ingkang dipunraosaken Kris dipunandharaken kanthi ngendika langsung dhateng Ira “...**Aku kangen pengin ketemu,...**”, satemah Ira saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening Kris. Tuturanipun Kris jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta, nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

d) panutur nglairaken raos bingah dhateng mitra tutur

Konteks: Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Muryat. Ing wayah esuk menika Muryat sampun samekta badhe nglajengaken padamelanipun damel padusan. Bapak nyelaki Muryat, ngandharaken menawi piyambakipun kapengin ngrewangi Muryat damel padusan.

- (21) Bapak : “Alah ta, Mur, kok ra percaya karo omonganku ta?”
 Muryat : “**Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik.** Mak, aku budhal karo Bapak.” (*Dt.No: 40*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan* maksim kemurahan, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat “**Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik.** Mak, aku budhal karo Bapak.” Muryat ngandharaken raos bingahipun menawi Bapak kersa ndherek piyambakipun dhateng padusan, amargi padamelanipun Muryat saged langkung sekeca menawi dipunbiyantu dening

Bapak. Saking tuturan menika katingal bilih Muryat minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambakipun saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Muryat inggih menika padamelanipun saged langkung cepet rampung saha sayah ingkang dipunraosaken boten banget-banget amargi wonten Bapak ingkang kersa mbiyantu. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi personal. Saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik.** Mak, aku budhal karo Bapak.” , saking tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur ngandharaken raos bingah saha remen amargi Bapak kersa mbiyantu piyambakipun damel padusan.

Wonten ing tuturanipun Muryat wonten ukara “ ... **Nek pancen wuah, aku seneng ...**”, wonten tembung seneng ingkang dipunandharaken dening Muryat nedahaken bilih piyambakipun nembe ngraosaken bingah. Satemah mitra tutur saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening Muryat. Tuturanipun Muryat jumbuh kaliyan fungsi personal, inggih menika fungsi basa kangge ngandharaken babagan ingkang asalipun saking dhirinipun piyambak, inggih menika raosing manah saha penggalih. Satemah mitra tuturipun saged mangertosi menapa ingkang nembe dipunraosaken dening panutur. Kadosta,

nglairaken raos bingah, nglairaken raos kuciwa, nglairaken raos duka, nglairaken raos umuk lan sapanunggalanipun.

2. Fungsi Direktif

Fungsi direktif inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet fungsi direktif menapa boten saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi direktif inggih menika: panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur, panutur mrentah dhateng mitra tutur, panutur nyuwun dhateng mitra tutur, panutur mbujuk mitra tutur, lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi direktif dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

a) panutur nyuwun dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika antawisipun Lian saha Ibunipun inggih menika Ira wonten ing dalem. Ira ngendika kaliyan putrinipun, bilih Ira badhe tindakan kalih dinten amargi wonten tugas saking sekolah. Lajeng putranipun nyuwun dipuntumbasaken enting-enting.

- (22) Lian : **“Nek kondur aku ditumbaske enting-enting sing akeh , Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,”**
 panjaluke Lian anake wadon.
 Ira : “Ya, muga-muga Ibu ora lali,” wangsulane Ira ayem...*(Dt.No:10)*

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpanagn maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Lian **“Nek kondur aku**

ditumbaske enting-enting sing akeh, Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,” panjaluke Lian anake wadon. Saking tuturan menika saged katingal bilih Lian minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Wujud begja ingkang dipunraosaken dening Lian inggih menika Lian boten prelu medalaken arta saha boten prelu tindakan kangge tumbas enting-enting, sanadyan menika kangge kapentinganipun saha kapenginanipun Lian piyambak. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken saking pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi direktif. Perangan menika saged dipuntingali saking tuturanipun Lian **“Nek kondur aku ditumbaske enting-enting sing akeh , Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,” panjaluke Lian anake wadon.** Tuturan ingkang dipunandharaken dening Lian minangka panutur menika ngandhut ukara panyuwunan. Panyuwunan ingkang dipunandharaken dening Lian inggih menika Lian nyuwun dhateng Ibunipun supados numbasaken enting-enting kangge piyambakipun.

Tuturanipun Lian menika mangaribawani tumindakipun Ira minangka mitra tuturipun, inggih menika Ira ingkang boten gadhah niat badhe tumbas enting-enting ananging amargi Lian nyuwun Ira kapeksa numbasaken enting-enting. Saged dipuntingali saking wangsulanipun Ira ingkang kersa numbasaken

enting-enting kangge putranipun kanthi tuturan “Ya, muga-muga Ibu ora lali...”. Tuturanipun Lian menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon ingkang kalebet fungsi direktif kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur nyuwun dhateng mitra tuturipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Kris saha Ira wonten ing mobil. Ing dinten menika Kris nembe mawon methuk Ira saking papan padamelanipun. Lajeng Kris ngejak Ira mlampah-mlampah. Wonten ing tengahing margi Kris nyuwun dhateng Ira supados kersa ndherekaken wonten ing Gunung Merapi.

- (23) Kris : **“Kapan-kapan aku diterke menyang Merapi ya, Ir..”pangucape Kris**
 Ira : “Arep mriksani apa, Mas? Wujude mung pasir ngulak-ulak gawe miris kok...” sumaure Ira. (*Dt.No: 04*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet pacelathon ingkang nyimpang saking *maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Kapan-kapan aku diterke menyang Merapi ya, Ir..”pangucape Kris**, saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Kris minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Kris inggih menika anggenipun tindakakan wonten ing Gunung Merapi boten piyambakan ananging dipunkancani kaliyan Ira.

Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Kapan-kapan aku diterke menyang Merapi ya, Ir..”pangucape Kris**. Saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Kris minangka panutur nyuwun dhateng Ira minangka mitra tutur. Wujud panyuwunanipun Kris inggih menika Kris nyuwun dhateng Ira supados kersa ndherekaken piyambakipun dhateng Gunung Merapi.

Kris boten menggalihaken raosing manahipun Ira saha boten nyuwun pirsa rumiyin menapa Ira menika kersa menapa boten saha saged ngancani menapa boten. Tuturanipun Kris minangka panutur menika ngandhut ukara meksa dhateng Ira minangka mitra tutur, supados kersa nindakaken menapa ingkang dipunpengini. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan, mrentah*, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawispun Muryat saha Emak. Ing esuk repet-repet Emak nembe masak wonten ing pawon. Saking pawon, Emak miring swantenipun Muryat ingkang pamitan badhe nglajengaken padamelanipun damel padusan. Emak ngaken Muryat sarapan rumiyin

ananging Muryat boten kersa. Muryat nyuwun unjukan kemawon, lajeng Emak nyamektakaken unjukanipun.

- (24) Muryat : “Aku sida mudhun kok, Mak. Ngko Bapak nggoleki,”
 Emak : “Ra sarapan sisan, Mur/”
 Muryat : “Rasah, Mak. **Wedange wae ngko ben krasa anget neng weteng.**” (Dt.No: 46)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *Penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat “Rasah, Mak. **Wedange wae ngko ben krasa anget neng weteng.**”. Saking tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Muryat inggih menika, unjukan ingkang dipunpengini sampun samekta saha Muryat boten repot-repot damel piyambak. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi basa direktif. Saged katingal saking tuturanipun Muryat “Rasah, Mak. **Wedange wae ngko ben krasa anget neng weteng.**”. Saking tuturan kasebat, katingal bilih Muryat ngandharaken ukara panyuwunan. Ukara panyuwunan menika dipunandharaken dening Muryat minangka panutur dhateng Emak minangka mitra tutur. Wujud ukara panyuwunanipun inggih menika Muryat nyuwun dhateng Emak supados damelaken unjukan.

Boten dangu Emak maringaken gelas ingkang adatinipun dipunginakaken Muryat kangge ngunjuk. Saged dipunpendhet dudutan bilih, tuturanipun Muryat menika saged mangaribawani tumindakipun Emak. Emak ingkang boten badhe damel unjukan amargi saweg masak wonten pawon kedah damelaken unjukan amargi Muryat nyuwun dipundamelaken unjukan. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

b) panutur mrentah mitra tuturipun

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Emak wonten ing dalem. Ing siyang menika Emak ingkang nembe badhe nyamektakaken dhaharan wonten ing pawon dipunkagetake dening Bapak ingkang nyuwun dipunwadhahaken dhaharan wonten ing rantang.

- (25) Bapak : “Aku kok kaya wong nyidham. Kepengin mangan ra nang omah.”
 Emak : “Kok ndengaren nganeh-anehimen ta, Pak,”
 Bapak : “Sih ana ta rantang susun,”
 Emak : “Njur, njur.” Tembung gugup ngawruhi kelakuan sing lanang...
 Bapak : **“Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya. Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg lho.”**
 (Dt.No: 30)

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya. Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg**

lho.” Tuturan kasebat nedahaken bilih Bapak minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Bapak inggih menika Bapak boten sisah-sisah nyamektakaken sangu kangge piyambakipun. Satemah bapak boten sisah-sisah nyamektakaken piyambak. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pirembagan menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking andharaipun Bapak **“Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya. Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg lho.”**, Saking tuturan menika Bapak minangka panutur mrentah dhateng Emak minangka mitra tutur. Wujud prentahipun inggih menika Bapak ngaken Emak supados nyamektakaken rantang saha nata dhaharanipun miturut kapenginanipun Bapak.

Kanthi cekat-ceket Emak nata dhaharan ingkang sampun dipunmasak kalawau miturut kapenginanipun Bapak. Saged dipunpendhet dudutan bilih, tuturanipun Bapak minangka panutur menika mangaribawani tumindakipun Emak minangka mitra tutur. Emak ingkang boten badhe nyamektakaken dhaharan wonten ing rantang kedah nyamekataken amargi menika prentah saking Bapak. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun

tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi pacelathon ingkang kalebet fungsi direktif kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur mrentah dhateng mitra tuturipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Kris saha Ira wonten ing kamar hotel. Ing dinten menika kados adatipun Kris saha Ira nelasken wekdalipun wonten ing kamar hotel, boten dipunduga-duga ing hotel menika ugi wonten kancanipun Ira inggih menika Pak Ilham. Amargi ajrih menawi sesambunganipun kaliyan Kris saged kebongkar, Ira nyuwun dhateng Kris supados pindhah saking hotel. Ananging Kris malah ngginakaken kesempatan menika kangge kasenanganipun piyambak.

- (26) Kris : **“Ora mung kuwi syarate wani ora? Nek wani mengko bengi pindhah, nek ra wani ya wis...,”** kandhane Kris.
 Ira : “Mas? Aja meden-medeni aku ta...,” wangsulane Ira.
 Kris : **“Syarate, saiki aku diladeni ping telu!” pangucapane Kris karo ngguyu. (Dt.No:15)**

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Kris **“Ora mung kuwi syarate wani ora? Nek wani mengko bengi pindhah, nek ra wani ya wis...,”** kandhane Kris **“Syarate, saiki aku diladeni ping telu!” pangucapane Kris karo ngguyu.** Saking tuturan menika katingal bilih Kris minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Kris inggih menika Kris saged andon asmara kaliyan Ira kaping tiga. Satemah menapa ingkang dipunpengini dening Kris saged keturutan. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan gagasan

pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Kris **“Ora mung kuwi syarate wani ora? Nek wani mengko bengi pindhah, nek ra wani ya wis...,”** kandhane Kris **“Syarate, saiki aku diladeni ping telu!”** pangucapane Kris karo **ngguyu**. Tuturan menika ngandhut ukara prentah saking Kris minangka panutur dhateng Ira minangka mitra tutur. Wujud prentahipun inggih menika Kris ngaken Ira supados ngladeni piyambakipun kaping tiga.

Pungkasaning Kris ngendika makaten ujug-ujug Ira ngruket Kris kanthi kenceng banget. Saged dipunpendhet dudutanipun bilih, tuturanipun Kris menika mangaribawani tumindakipun Ira. Ira ingkang boten badhe ngladeni Kris, ananging kapeksa ngladeni Kris ngantos kaping tiga. Tuturanipun Kris menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Muryat saha Emak wonten ing Dalem. Taksih esuk sanget ananging kadingaren Muryat sampun wungu. Lajeng tindak wonten pawon njejeri Emakipun saha maringi pesen supados ngendika kaliyan Bapak menawi piyambakipun taksih sare.

(27) Muryat : **“Eh, iki aku arep lunga. Mengko yen Bapak takon kandhaa yen aku isih turu, tenan.”**

Emak : “ Aku ki kesamaran kok lungamu mesthi esuk-esuk. Njur mulihmu kaya wong kekeselen, iku katara anggonmu turu?”
(*Dt.No: 26*)

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat **“Eh, iki aku arep lunga. Mengko yen Bapak takon kandhaa yen aku isih turu, tenan.”**, Saking tuturanipun menika katingal bilih Muryat minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Muryat inggih menika Muryat boten dipundukani dening Bapak. Amargi Emak kersa ngendika kaliyan Bapak bilih Muryat nembe sare sanes klayaban. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Muryat **“Eh, iki aku arep lunga. Mengko yen Bapak takon kandhaa yen aku isih turu, tenan.”**, saking tuturan menika Muryat minangka panutur mrentah dhateng Emakipun minangka mitra tutur. Wujud prentahipun inggih menika Emak dipunaken ngapusi kanthi ngendika kaliyan Bapak bilih piyambakipun nembe turu. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged,

ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Emak saha Muryat wonten ing ruang tengah. Wonten ing meja sampun samekta kopi saha sepiring tela godhog. Ing dalu menika kekalihipun nembe ngrembag Bapak ingkang tumindakipun nganeh-anehi ing dinten menika, ingkang ujug-ujug mbeleh pitik. Ing selaning rerembagan Muryat ngelingaken Emakipun supados damel sangu saha unjukan kangge piyambakipun.

- (28) Emak : “Ra kandha apa-apa, nalika tak takoni mung pengin wae kok suwe ra mangan iwak pitik.
Muryat: “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. **Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae. (Dt.No: 29)**

Pacelathoon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Muryat “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. **Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae.** Saking tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Muryat inggih menika sangu ingkang awujud tela saha unjukan kangge benjing sampun samekta, satemah Muryat boten kedah kesel-kesel kangge mujudaken pepenginanipun menika. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Muryat “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. **Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae.** Wonten ing tuturan menika saged katingal bilih Muryat minangka panutur mrentah dhateng Emak minangka mitra tutur. Wujud prentahipun inggih menika, Emak dipundhawuhi supados nyamektakaken tela kangge sangu benjing saha unjukanipun.

Esuk-esuk nalika Muryat wungu, wonten ing meja sampun samekta unjukan saha wungkusan tela kados ingkang dipunwelingaken dening Muryat wingi sonten. Saged dipuningali bilih tuturanipun Muryat kasebat mangaribawani tumindakipun Emak. Emak ingkang boten badhe nyamektakaken sangu kangge Muryat amargi boten mangertos bilih benjing badhe tindakan, dados kedah nyamektakaken amargi sampun dipunaken kaliyan putranipun. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika katindakaken antawisipun Emak saha Muryat wonten ing dalem. Ing sonten menika Muryat nembe mawon tangi, kluyur-kluyur ngraosaken ngelih. Tanpa sapa arug madosi dhaharan wonten ing meja. Lajeng lenggahan ing bangku dawa ingkang asring dipunginakaken kangge gegojegan.

- (29) Emak : “**Ajange rasah diasahi, Mur. Ben engko diasahi mbakyumu. Dikungkum wae.** Lha iki ya arep lunga maneh?”
Muryat: “Ra, kok Mak. Arep nang omah wae...”(*Dt.No:25*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Emak **“Ajange rasah diasahi, Mur. Ben engko diasahi mbakyumu. Dikungkum wae.** Lha iki ya arep lunga maneh?”

, saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Emak minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Emak inggih menika Emak boten sisah-sisah ngasah-asah amargi sampun dipunasahi dening putrinipun. Perangan menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika pacelathon badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken saking pacelathon wonten ing nginggil inggih menika fungsi direktif. Tuturan ingkang dipunandharaken dening Emak menika ngandhut ukara prentah dhateng mitra tutur saged dipuntingali **“Ajange rasah diasahi, Mur. Ben engko diasahi mbakyumu. Dikungkum wae.** Lha iki ya arep lunga maneh?”

, Wujud ukara prentah saking tuturanipun Emak inggih menika, emak ngaken Muryat ngekum piring ingkang dipunginakaken kangge dhahar.

Saksampunipun dhahar Muryat ngekum piringipun lajeng tindak dhateng wingking kaliyan ningali tumpuk-tumpukan pring. Saged dipuntingali saking andharan menika bilih tuturanipun Emak menika ugi saged mangaribawani tumindak saking Muryat minangka mitra tuturipun. Muryat ngowahi niatipun ingkang badhe ngasahi piring dados boten dipuntindakaken amargi prentah saking

Emak namung diken ngekum kemawon. Tuturanipun Muryat menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Bapak saha Emak wonten ing dalem. Ing siyang menika Bapak saha Muryat nembe wangsul saking papan padusan. Bapak nyedhaki Emak ingkang nembe reresik ing ngisor wit pelem.

(30) Bapak : “Rah, Rah, sesuk aku pengin lunga bareng Muryat. **Ja lali sangu nggo mangan awan.**”

Emak : “Lho, sak jane dha arep nyang ndi ta?” (*Dt.No:35*)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak “Rah, Rah, sesuk aku pengin lunga bareng Muryat. **Ja lali sangu nggo mangan awan.**”, saking tuturan menika katingal bilih Bapak minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipunraosaken Bapak inggih menika piyambakipun pikantuk dhaharan kanthi boten prelu repot-repot nyamekatakaken. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingal saking tuturanipun Bapak

minangka panutur “Rah, Rah, sesuk aku pengen lunga bareng Muryat. **Ja lali sangu nggo mangan awan.**”, Saking tuturanipun Bapak menika ngandhut ukara prentah. Wujud ukara prentahipun inggih menika bapak ngaken dhateng Emak supados nyamektakaken dhaharan kangge sangu mangkih siyang.

Ing wayah esuk Emak sampun masak wonten ing pawon saha nyamektakaken sangu kangge Bapak saha Muryat. Saking andharan menika saged dipunpendhet dudutanipun bilih tuturanipun bapak mangaribawani tumindakipun Emak inggih menika amargi prentah saking Bapak menika, Emak ingkang namung badhe damel sarapan kangge Bapak kedah nyamektakaken ugi sangu dhaharan kangge Bapak. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk, meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika katindakaken antawisipun Bapak, Muryat saha Emak wonten ing dalem. Ing enjing menika, Muryat ngancani Emak ingkang nembe masak wonten ing pawon. Saking lebet Bapak nyuwara brantas nyuwun dipundamelaken kopi.

- (31) Bapak : “**Kopiku ja lali lho, Rah.**”... “**Digawa mrene ben adhem dhisik.**”
 Muryat : “Kae mau Bapak kopine.”
 Emak : “Ndengaren yah mene njaluk kopi Bapakmu ki ngapa?”
 (Dt.No:36)

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged katingal saking tuturanipun Bapak “**Kopiku ja lali lho, Rah.**”... “**Digawa mrene ben adhem dhisik.**”. Tuturan menika kalebet

penyimpangan maksim kemurahan amargi Bapak minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Bapak inggih menika kopi kapenginipun Bapak sampun samekta wonten ing meja, saengga Bapak boten kedah sisah-sisah damel. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Kopiku ja lali lho, Rah.”... “Digawa mrene ben adhem dhisik.”** Tuturan saking Bapak menika ngandhut ukara prentah dhateng Emak minangka mitra tutur. Ukara prentah salebeting tuturanipun Bapak inggih menika Bapak ngaken Emak damelaken kopi saha Emak ugi dipunprentah nyamektakaken kopinipun wonten ing meja.

Kanthi cekat-ceket cangkir ijo belang-belang dipunbeta wonten ing omah tengah. Dipunparingke wonten ing meja ingkang asring dipunginakaken kangge jagingan. Saged dipunpendhet dudutanipun, bilih tuturanipun Bapak saged mangaribawani tumindakipun Emak, inggih menika Emak ingkang boten badhe damel kopi kangge bapak amargi nembe masak wonten ing pawon ananging kedah damel kopi amargi Bapak ngaken dipundamelaken kopi. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes

supados nindakaken pepenginipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Konteks : Pacelathon menika katindakaken antawisipun Bapak saha Emak wonten ing dalem. Ing enjing menika Emak nembe masak kangge sangu Bapak saha Muryat ingkang badhe tindakakn damel padusan. Ananging ujug-ujug Bapak pamit kaliyan Emak menawi badhe tindakakn sakmenika.

- (32) Bapak : “Rah, ngko aku mangkat dhisik karo anakmu.”
 Emak : “Jarene nggawa sangu.”
 Bapak : **“Lha, kuwi ngko sangune cangkingen mrana.” (Dt.No:38)**

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Lha, kuwi ngko sangune cangkingen mrana.”**. Saking tuturan menika saged katingal bilih Bapak minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipuntampi dening Bapak inggih menika Bapak boten prelu sisah-sisah mbeta sangunipun, amargi sampun dipundherekaken dening Emak. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Bapak **“Lha, kuwi ngko sangune cangkingen mrana.”**, tuturanipun Bapak menika ngandhut ukara prentah saha saged mangaribawani tumindakipun Emak minangka mitra

tutur. Wujud prentahipun inggih menika Bapak ngaken Emak ndhrekaken sangu wonten ing padusan minangka papan pademelanipun Bapak saha Muryat.

Saksampunipun dhaharan ingkang badhe dipunbeta kangge Bapak saha Muryat sampun samekta. Emak saha Nuryati tindakaken tumuju padusan. Saged dipunpendhet dudutan bilih, tuturanipun Bapak saged mangaribawani tumindakipun Emak, inggih menika niyatiipun Emak namung masak saha nyamektakaken sangu kangge Bapak saha Muryat dados owah amargi Bapak ngaken Emak ugi ndherekaken sangunipun ing padusan. Tuturanipun Bapak menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

c) panutur suka pamrayogi dhateng mitra tutur

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ibu saha Bapak ingkang nembe dhahar wonten ing ruang makan. Amargi bapak kalawau boten kepanggih Wisnu saha Sumi, sinambi dhahar Ibu nyariosaken ngengingi Sumi pacaripun Wisnu. Ibu ngandharaken bilih Ibu boten remen menawi Wisnu gadhah sesambungan kaliyan Sumi.

(33) Ibu : **“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot. Rak ya ngono ta Pak?”**

Bapak : “Yen karepku ya ora nganti tekan semono, Bu...”

Ibu : “Yen Wisnu mangkot?...”

Bapak : Ah, sakarepmu Bu. Urusen. Aku mung butuh ngerti laporane wae. (*Dt.No:57*)

Pacelathon menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, sage dipuntingali saking tuturanipun Ibu **“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot. Rak ya ngono ta Pak?”**. Saking tuturanipun Ibu menika saged katingal bilih Ibu minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Tuturan saking Ibu menika ngandharaken bilih Ibu kapengin sesambungan antawisipun putranipun inggih menika Wisnu kaliyan pacaripun inggih menika Sumi saged pedhot. Amargi Sumi menika sanes keturunan ngaluhur saengga boten setimbang kaliyan Wisnu.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Ibu inggih menika Ibu saged medhot sesambunganipun Sumi saha Wisnu satemah Ibu boten siyos gadhah mantu tiyang ingkang boten gadhah keturunan ngaluhur. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu **“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot. Rak ya ngono ta Pak?”**. Saking tuturan menika saged dipuntingali bilih Ibu minangka panutur ngandharaken pamrayogi saha pepinginanipun dhateng Bapak minangka mitra tutur. Wujud pamrayogi ingkang dipunandharaken Ibu inggih menika, piyambakipun saha Bapak kedah ngrekadaya

kanthi cara menapa kemawon supados sesambunganipun Wisnu saha Sumi saged pedhot.

Tuturanipun Ibu menika saged mangaribawani tumindakipun Bapak. Bapak ingkang boten gadhah pamikiran kados mekaten amargi boten tegel kaliyan putranipun, ananging amargi Ibu katingal mantep Bapak dados sarujuk kaliyan pamrayoginipun Ibu. Saged dipuntingali saking wangsulanipun Bapak ingkang ngandharaken menawi piyambakipun manut kemawon kaliyan Ibu. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

Kejawi menika wonten ugi padcelathon ingkang kalebet fungsi direktif kanthi wosing tuturan ingkang sami, inggih menika panutur suka pamrayogi dhateng mitra tuturipun.

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Ira saha Fauzan wonten ing kantor guru. Fauzan ningali Ira sibuk kaliyan komputeripun lajeng nyuwun pirsu bab menapa ingkang nembe dipungarap. Fauzan ugi ngelingaken Ira menawi wonten rapat jam 10.

- (34) Fauzan : “Kok serius banget, nembe nggarap apa ta, Bu?” pitakone sawijining guru
 Ira : “.... Ndilalah Bu Indah kanca kelompokku ora bisa rawuh, ya kepeksa dak garap dhewe,” wangsulane Ira tanpa noleh.
 Fauzan : **“Mengko Bu Nia bubar ngaso iki wis bebas jam mulang kok, mbok ben direwangi nggarap dheweke wae ...,” Fauzan ngelingake. (Dt.No:08)**

Pacelathon wonten ing nginggil kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Fauzan **“Mengko Bu Nia bubar ngaso iki wis bebas jam mulang kok, mbok ben direwangi nggarap dheweke wae ...,”** Fauzan ngelingake. Saking tuturan menika saged katingal bilih Fauzan minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Wujud begja ingkang dipunraosaken dening Fauzan inggih menika, Fauzan boten prelu mbiyantu Ira nggarap laporan amargi sampun dipunbiyantu dening Nia.

Wujud *penyimpangan* ingkang dipuntindakaken dening Fauzan inggih menika Fauzan boten kersa mbiyantu Ira, dudutan menika saged dipunpendhet amargi katingal saking tuturanipun Fauzan ingkang nyaosi pamrayogi dhateng Ira supados nyuwun pambiyantunipun Bu Nia kemawon. Tuturanipun Fauzan menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika tuturan badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi direktif. Saged katingal saking tuturanipun Fauzan **“Mengko Bu Nia bubar ngaso iki wis bebas jam mulang kok, mbok ben direwangi nggarap dheweke wae ...,”**. Saking tuturanipun menika katingal bilih Fauzan minangka panutur maringi pamrayogi dhateng Ira minangka mitra tutur. Ukara pamrayogi ingkang dipunandharaken dening Fauzan dhateng Ira inggih menika, tiyang ingkang mbiyantu nggarap laporan Bu Nia kemawon.

Saksampunipun Fauzan ngelingaken menawi mangkih wonten rapat, Ira kaget lajeng nimbali Bu Nia supados nglajengaken anggenipun nggarap saha masrahaken dhateng kantor dinas. Menawi dipuntingali saking andharan menika, saged dipunpendhet dudutan bilih tuturanipun Fauzan saged mangaribawani tumindakipun Ira.

Ira ingkang boten mangertos badhe kados pundi amargi kedah tindak rapat ananging laporanipun dereng dados saged pikantuk cara supados kekalihipun saged dipunlampahi kanthi sae. Cara ingkang dipunginakaken kaliyan Ira inggih menika nyuwun pambiyantunipun Bu nia kados pamrayogi saking Fauzan. Tuturanipun Fauzan menika jumbuh kaliyan fungsi direktif, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngatur saha mangaribawani tumindakipun tiyang sanes supados nindakaken pepenginanipun panutur. Wujudipun saged, ngandharaken pamrayogi, ngandharaken panyuwunan, *membujuk*, *meyakinkan*, mrentah, lan sapanunggalanipun.

3. Fungsi Referensial

Fungsi referensial inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik).

Caranipun mangertosi satunggaling tuturan menika kalebet menapa boten kalebet fungsi referensial saged dipuntingali saking wosing tuturanipun. Wosing tuturan ingkang kalebet Fungsi referensial inggih menika: panutur nglairaken nyariyosaken satunggaling kahanan, panutur nyariyosaken satunggaling objek, panutur nyariyosaken satunggaling prastawa lan sapanunggalanipun.

Wosing tuturan ingkang kalebet fungsi referensial dipunandharaken wonten ing ngandhap menika:

a) panutur nyariyosaken satunggaling objek

Konteks : Pacelathon menika dipuntindakaken antawisipun Rani saha Ibu wonten ing ruang kulawarga. Wekdal menika Rani saha Ibunipun nembe lelenggahan wonten ing kursi ruang kulawarga sinambi rerembagan ngeningi Kris minangka bapakipun Rani.

- (35) Rani : “Yen biyen Bapak sekolah kaya aku ra bakal mung dadi tukang lunga ngalor ngidul ya, Bu?” celathune Rani.
 Ibu : **“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina kaya entuk bala. (Dt.No:12)**

Pacelathon wonten ing nginggil menika kalebet *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipuntingali saking tuturanipun Ibu **“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina kaya entuk bala.** Saking tuturan menika saged katingal bilih Ibu utawi Rina minangka panutur damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak. Tuturan saking Rina menika ugi nedahahekan menawi Rina menika asring saha remen ngaken utawi mrentah-mrentah dhateng garwanipun inggih menika Kris.

Wujud begja ingkang dipuntampi dening Rina inggih menika Rina saged leyeh-leyeh wonten ing dalem saha boten repot-repot ngurus usahanipun amargi sampun dipungarap dening Kris. Tuturanipun Ibu menika jumbuh kaliyan gagasan pokok *maksim kemurahan*, inggih menika pacelathon badhe dipunwastani nyimpang saking *maksim kemurahan* bilih panutur tansah damel begjaning dhirinipun piyambak saha ngirangi tunaning dhirinipun piyambak.

Fungsi basa ingkang dipunginakaken wonten ing pacelathon menika, inggih menika fungsi referensial. Saged dipuntingali saking tuturanipun Rina utawi Ibu minangka panutur **“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...”** kandhane Rina kaya entuk bala. Saking tuturanipun Rina utawi Ibu menika katingal bilih Rina minangka panutur nembe ngandharaken utawi ngrembag ngengingi garwanipun inggih menika Kris minangka tiyang sanes (*orang ketiga*).

Wonten ing tuturanipun Rina menika, Rina ngandharaken menawi garwanipun menika tiyang ingkang pekok saha bodho ananging kersa bilih dipunprentah-prentah. Tuturanipun Rina menika jumbuh kaliyan fungsi referensial, inggih menika fungsi basa ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken kahanan papan panggenan panutur, satunggaling barang tartamtu saha ngandharaken basa menika piyambak (fungsi metalinguistik).

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asil panaliten saha pirembagan ngengingi panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan*, saged dipunpendhut dudutanipun:

1. Fungsi panganggening *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari – Agustus 2013 inggih menika fungsi personal, fungsi interpersonal, fungsi direktif, fungsi referensial. Amargi tuturan ingkang ngginakaken *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari –Agustus 2013 menika dipunandharaken kangge nglairaken raos kuciwa, raos tresna, raos kuwatos, raos tanggel jawab, raos tepa slira, suka pamrayogi dhateng mitra tutur, mrentah dhateng mitra tutur, saha nyariosaken satunggaling kahanan
2. Fungsi *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari – Agustus 2013 ngginakaken fungsi personal, fungsi direktif, fungsi referensial. Amargi tuturan ingkang *nyimpang* saking *maksim kemurahan* wonten ing Crita Sambung salebeting kalawarti Djaka Lodang Edisi Januari – Agustus 2013 menika dipunandharaken kangge nglairaken raos umuk, raos duka, raos kangen, raos bingah, nyuwun dhateng mitra tutur, mrentah dhateng mitra tutur, suka pamrayogi dhateng mitra tutur saha nyariyosaken satunggaling objek.

B. Implikasi

Panaliten menika dipunkajengaken supados saged nambah panaliten bidang pragmatik, mliginipun kajian ngengingi panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing salebeting kalawarti. Kangge mahasiswa prodi Jawa FBS UNY, panaliten menika dipunkajengaken kangge nambah piwulangan ngengingi bidang pragmatik, mliginipun kajian ngengingi panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan* wonten ing salebeting kalawarti. Panaliten menika ugi dipunkajengaken dados bahan rujukan kangge panaliti sanesipun ingkang badhe nliti maksim salebeting prinsip-prinsip kesantunan. Panaliten menika ugi saged dipun*implikasikan* salebeting piwulangan basa, inggih menika piwulangan pragmatik ingkang wigatos sanget salebeting basa Jawi.

C. Pamrayogi

Adhedhasar asil analisis data simpulan saha implikasi ingkang sampun dipunandharaken dening panaliti, wonten ing perangan menika panulis ngandharaken satunggaling pamrayogi. Panaliti gadhah pangajeng-ajeng supados panaliten salajengipun saged ngrembakaaken fokus panalitenipun. Boten namung ngandhraken fungsi saha wosing tuturanipun kemawon, ananging ugi ngandharaken ancas pacelathon, faktor ingkang njalari saha kesantunan jawi salebeting tuturan ingkang kalebet panganggening saha *penyimpangan maksim kemurahan*.

KAPUSTAKAN

- Dardjowidjojo, Soenjono. 2005. *Psikolinguistik*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Eddy, Nyoman Tusthi. 1991. *Kamus Istilah Sastra Indonesia*. Flores NTT: Nusa Indah.
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama
- Kushartanti, dkk. 2009. *Pesona Bahasa Langkah Awal Memahami Linguistik* Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.
- Leech, Geoffrey. (Terjemahan Oka) 1993. *Prinsip-prinsip Pragmatik*. Jakarta: Universitas Indonesia (UI-Press).
- Lubis, Hasan Hamid. 1991. *Analisis Wacana Pragmatik*. Bandung: Angkasa.
- Maryati, Sri. 2012. *Prinsip Kerjasama dan Prinsip Kesopanan dalam Acara Dagelan Basiyo (Suatu Kajian Pragmatik)*. Skripsi S1. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Daerah FBS UNY.
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana: Teori, Metode dan Aplikasi Prinsip-prinsip Analisis Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nababan, PWS. 1987. *Ilmu Pragmatik (Teori dan Penerapannya)*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Nadar FX. 2008. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu Nasional.
- Ningsih, Sri Budi Rahayu. 2011. *Penyimpangan Prinsip Kerjasama dan Kesopanan dalam Acara Humor Curanmor (Curahan Perasaan dan Humor) dalam website <http://www.4shared.com>*. Skripsi S1. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Daerah FBS UNY.
- Oka, L.G.N dan Suparno. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: Proyek Pembinaan dan Peningkatan Mutu Tenaga Kerja Direktorat Jendral Pendidikan Tinggi Depdikbud.
- Purwo, Bambang Kaswanti, dkk. 1992. *Berbagai Pendekatan dalam Pengajaran Bahasa dan Sastra*. Jakarta: Pustaka Sinar.
- Rahardi, Kunjana. 2008. *Kesatuan Imperatif bahasa Indonesia*. Jakarta: Erlangga.

- Rustono. 1999. *Pokok-pokok Pragmatik*. Semarang: IKIP Semarang Press.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik: Ke Arah Memahami Metode Lingusitik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sudjiman, Panuti. 1984. *Kamus Istilah Sastra*. Jakarta: PT Gramedia.
- Tarigan, Henry Guntur. 1986. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Penerbit Angkasa.
- Wijana, I Putu Dewa. 1996. *Dasar-dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Andi Yogyakarta.
- Zaidan, Abdul Rozak. 1991. *Kamus Istilah Sastra*. Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Zuhriyah, Nurul ‘ Aini Zaitun. *Prinsip kesantunan ing Naskah Kethoprak Udhare Janget Kinatelon Anggitanipun Gondhol Sumargiyon*. Skripsi S1. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Daerah FBS UNY.

LAMPIRAN

No	Tuturan	Kategori		Fungsiniipun					Indikator
		Ng	Ny	FP	FIP	FD	FR	FI	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	<p>“Kok taksih lenggahan wonten mriki, Bu Ira,” celathune sawenehe wong wadon sing kapinujon meruhi.</p> <p>“Inggih, Bu. Ngentosi kangmas kula,” wangsulane wong wadon mau kanthi esem manis. (DL32.5/1/13)</p>	√			√				“Inggih, Bu. Ngentosi kangmas kula,” wangsulane wong wadon mau kanthi esem manis.
2	<p>“Jare rawuh jam papat, iki wis jam pira?” sengol Ira wangsulan.</p> <p>“Lho, jenenge wong neng dalan rak ya ana bae alangane, iki mau ndadak didhawuhi ngeterke tamune kangmasku tekan terminal,” kandha ngono Kris karo nyiwel pipine Ira sing nyempluk. (DL32.5/1/13)</p>	√					√		“Lho, jenenge wong neng dalan rak ya ana bae alangane, iki mau ndadak didhawuhi ngeterke tamune kangmasku tekan terminal,” kandha ngono Kris karo nyiwel pipine Ira sing nyempluk.
3	<p>“Aku rasah diterke nang ngomah,lho. Aku iki randha,</p>	√		√					“Aku rasah diterke nang ngomah,lho. Aku iki randha,

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	njenengan udu perjaka, mundhak ora prayoga,” kandhane Ira. “Ya wis manut, sing baku aku bisa ketemu karo wong wadon sing wis gawe atiku Poyang payingan,” wangsulane Kris karo mesem. (DL32.5/1/13)								njenengan udu perjaka, mundhak ora prayoga,” kandhane Ira.
4	“Kapan-kapan aku diterke menyang Merapi ya, Ir..”pangucape Kris “Arep mriksani apa, Mas? Wujude mung pasir ngulak-ulak gawe miris kok...” sumaure Ira. (DL32.5/1/13)		√			√			“Kapan-kapan aku diterke menyang Merapi ya, Ir..”pangucape Kris
5	“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris “Ya, ya wis dak terke, tinimbang Mas Kris diterke wong liya,” Ira enggal-enggal nyaut. (DL32.5/1/13)		√	√					“Mung kon ngeterke wae kok ndadak pawadan werna-werna, ya wis suk tak ngajak sapa sing gelem ngeterke,” panyaute Kris
6	“Ngunjuk rumiyin, Bu,” panyaute sawijining guru. “Inggih Bu, iki nanggung je. Mangga dirahabi dhisik,” wangsulane Ira. (DL32.5/1/13)	√			√				“Inggih Bu, iki nanggung je. Mangga dirahabi dhisik,” wangsulane Ira.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7	<p>“Kok serius sanget, nembe nggarap apa ta, Bu?” pitakone sawijing guru.</p> <p>“Biasa, iki laporan anggonku magang calon Kepala Sekolah kudu rampung saiki. Ndilalah Bu Indah kanca kelompokku ora bisa rawuh, ya kepeksa dak garap dhewe,” wangsulane Ira tanpa noleh. (DL32.5/1/13)</p>	√			√				<p>“....Ndilalah Bu Indah kanca kelompokku ora bisa rawuh, ya kepeksa dak garap dhewe,” wangsulane Ira tanpa noleh.</p>
8	<p>“Biasa, iki laporan anggonku magang calon Kepala Sekolah kudu rampung saiki. Ndilalah Bu Indah kanca kelompokku ora bisa rawuh, ya kepeksa dak garap dhewe,” wangsulane Ira tanpa noleh.</p> <p>“Mengko Bu Nia bubar ngaso iki wis bebas jam mulang kok, mbok ben direwangi nggarap dheweke wae, njenengan rak kudu rapat ta jam sepuluh,” Fauzan ngelingake. (DL32.5/1/13)</p>		√			√			<p>“Mengko Bu Nia bubar ngaso iki wis bebas jam mulang kok, mbok ben direwangi nggarap dheweke wae, njenengan rak kudu rapat ta jam sepuluh,” Fauzan ngelingake.</p>
9	<p>“Yen wis rampung di print sisan rangkep telu ya, Bu. Aku tak tata-tata menyang rapat,”Ira mungkasi omongan.</p>		√			√			<p>“Yen wis rampung di print sisan rangkep telu ya, Bu. Aku tak tata-tata menyang rapat,”Ira mungkasi omongan.</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Bu Nia manthuk karo mesem, ora suwe wis lungguh ngadhep monitor terus sengkut nandang gawean. (DL32.5/1/13)								
10	“Nek kondur aku ditumbaske enting-enting sek akeh , Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,” panjaluke Lian anake wadon. “Ya, muga-muga Ibu ora lali,” wangsulane Ira ayem... (DL32.5/1/13)		√			√			“Nek kondur aku ditumbaske enting-enting sek akeh , Bu. Arep tak wenehke kanca-kanca sak ruang ing kantor,” panjaluke Lian anake wadon.
11	“Lah, kowe sek kudune dadi tuladha laku apik, malah ketemu aku wong sing ora duwe trapsila...” celathune Kris alon. “Ora, Mas. Aku dhewe sing luput, ora merga Mas Kris. Aku pancen salah nrejang pager ayu,...” wangsulane Ira ngampet nangis. (DL33.12/1/13)	√		√					“Ora, Mas. Aku dhewe sing luput, ora merga Mas Kris. Aku pancen salah nrejang pager ayu,...” wangsulane Ira ngampet nangis.
12	“Yen biyen Bapak sekolah kaya aku ra bakal mung dadi tukang lunga ngalor ngidul ya, Bu?” celathune Rani. “Hus, aja kaya ngono. Sanajan		√				√		“Hus, aja kaya ngono. Sanajan pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	pekok lan bodho kae bapakmu, isih lumayan kena kanggo kongkonan,...” kandhane Rina kaya entuk bala. (DL34.19/1/13)								kaya entuk bala.
13	<p>“Yen kabar iku bener, apa hakmu ngatur aku? Apa rumangsamu njenengan kuwi paling resik? Wangsulane Pak Ilham.</p> <p>“Dadi bener?” Ira nyaut kanthi sora...</p> <p>“Aja nyalahake Bu Ira, jalaran aku sing nyuwun tulung kanggo omong-omongan golek upaya supaya kabeh terang lan terwaca...” ngendikane Bu Tia maneh Ilham ora bisa suwala. (DL36.2/2/13)</p>	√			√				<p>“Aja nyalahake Bu Ira, jalaran aku sing nyuwun tulung kanggo omong-omongan golek upaya supaya kabeh terang lan terwaca...” ngendikane Bu Tia maneh Ilham ora bisa suwala.</p>
14	<p>“Ora perlu bisik-bisik iki ana jero kamar, sapa sing krungu?” panyaute Kris.</p> <p>“Mengko bengi pindhah ya, Mas?” Ira jaluk kanthi banget. “Mas aku di wangsuli sek ta..” “Ah, mengko aku wis sing mbayar hotel. Tenan ya Mas?” Ira mbaleni luwih kebak pengarep-arep. (DL36.2/2/13)</p>	√				√			<p>“Ah, mengko aku wis sing mbayar hotel. Tenan ya Mas?” Ira mbaleni luwih kebak pengarep-arep.</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15	<p>“Ora mung kuwi syarate wani ora? Nek wani mengko bengi pindhah, nek ra wani ya wis...,” kandhane Kris. “Mas? Aja meden-medeni aku ta...,” wangsulane Ira. “Syarate, saiki aku diladeni ping telu!” pangucapane Kris karo ngguyu. (DL36.2/2/13)</p>		√			√			<p>“Ora mung kuwi syarate wani ora? ...” kandhane Kris. “Syarate, saiki aku diladeni ping telu!” pangucapane Kris karo ngguyu.</p>
16	<p>“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?” anake aweh panemu. “Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira. (DL36.2/2/13)</p>	√				√			<p>“Isih lara, Bu? Mbok diasta nyang dhokter. Tak dherekke ya?” anake aweh panemu</p>
17	<p>“Mlilite isih sithik, mung olehku ra kuwat kok awakku adhem panas ngene,” wangsulane Ira. “Masuk angin yake. Apa tak keroke dhisik?” anake nawani cara. (DL36.2/2/13)</p>	√			√				<p>“Masuk angin yake. Apa tak keroke dhisik?” anake nawani cara.</p>
18	<p>“Lian, Ibu terna waae menyang apotik, aku tak tuku obat wae,” kandhane Ira. “Bu jaman saiki penyakit niku werna-</p>	√				√			<p>“Bu jaman saiki penyakit niku werna-werna, mbok ora sembarangan mundhut obat. Wis pokoke tak dherekke</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	werna, mbok ora sembarangan mundhut obat. Wis pokoke tak dherekke priksa wae ben ndang dhangane,” sumaure Lian mantep. (DL36.2/2/13)								priksa wae ben ndang dhangane,” sumaure Lian mantep.
19	“Taksih pucet kok sampun tindak ta, Bu,” panyaruwene Bu Hartini, Senin esuk ana regol sekolahan. “Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,” wangsulane Ira cekak. (DL37.9/2/13)	√			√				“Mung masuk angin kok, mosok ra mlebu kerja,” wangsulane Ira cekak.
20	“Apa janjimu bisa tak percaya?” Rina isih nanting kanthi wengis. “Aku wani mbok paeka apa wae, yen aku isih srawung karo bojomu,” sumaure Ira lirih. (DL37.9/2/13)	√			√				“Aku wani mbok paeka apa wae, yen aku isih srawung karo bojomu,” sumaure Ira lirih.
21	“Terus iki aku arep dijak menyang ngendi, Mas? Aku temen-temen wedi lho, yen nganti kadenangan, aku sing bakal ngundhuh perkarane,” Ira takon alon. “Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengin ketemu, pengin andon asmara karo kowe, titik!”		√	√					“Wis rasah digagas sik ta. Aku kangen pengin andon asmara karo kowe, titik!” wangsulane Kris ethok-ethok nyentak.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	wangsulane Kris ethok-ethok nyentak. (DL38.16/2/13)								
22	“Ir, aku jaluk ngapura tenan, ya?” Kris miwiti omong... “Mas Kris ora luput, aku sing salah,” wangsulane Ira. (DL38.16/2/13)	√		√					“Mas Kris ora luput, aku sing salah,” wangsulane Ira.
23	“Ora pengen dadi juragan maneh? Jare bisa keceh dhuwit,” Mbokne nantang rembug. “Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak. (DL40.2/3/13)	√		√					“Ora, Mbok. Aku wis tau ngrasakke keceh dhuwit kasunyatan ora bisa gawe tentrem,” Kris sumaur karo nuntun Mbokne lungguh lincak.
24	“Tki degane wis dak kerok ana rantang, wis tak tambahi gula Jawa, enggal diombe ben seger,” kandhane mbokne. Age-age Kris nampani degan ijo lan ora gantalan suwe wis srupat sruput ngrasakake seger sing angel dijarwakake. (DL40.2/3/13)	√			√				“Tki degane wis dak kerok ana rantang, wis tak tambahi gula Jawa, enggal diombe ben seger,” kandhane mbokne.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	<p>“Ajange rasah diasahi, Mur. Ben engko diasahi mbakyumu. Dikungkum wae. Lha iki ya arep lunga maneh?”</p> <p>“Ra, kok Mak. Arep nang omah wae...” (DL42.16/3/13)</p>		√			√			<p>“Ajange rasah diasahi, Mur. Ben engko diasahi mbakyumu. Dikungkum wae. Lha iki ya arep lunga maneh?”</p>
26	<p>“Eh, iki aku arep lunga. Mengko yen Bapak takon kandhaa yen aku isih turu, tenan.” “Aku ki kesamaran kok lungamu mesthi esuk-esuk. Njur mulihmu kaya wong kekeselen, iku katara anggonmu turu?” (DL43.23/3/13)</p>		√			√			<p>“Eh, iki aku arep lunga. Mengko yen Bapak takon kandhaa yen aku isih turu, tenan.”</p>
27	<p>“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”</p> <p>“Kapan-kapan dalan iki bakal resep disawang...”</p> <p>“Ka ndak ndi ta Mas, kok sajak ibud,” (DL42.16/3/13)</p>	√					√		<p>“Akh, sesuk dikeprasi kareben dalane katon rapi. Lan, mesthine kabeh seneng. Njur, njur, pancuran iku dadi padusan sing rame.”</p>
28	<p>“Wis adhem, kok Ning njaba terus ta, Mur. Kae dak gawekake kopi anget ana meja tengah.”</p>	√			√				<p>“...Kae dakgawekake kopi anget ana meja tengah.”</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	“Bapak ra, Mak?” (DL44.30/3/13)								
29	“Ra kandha apa-apa. Nalika dak takoni mung kandha mung pengin wae...” “Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae. (DL44.30/3/13)		√			√			“Sesuk aku lunga gasik lho, Mak. Ja lali sanguku. Ja, lali ngombe. Karo telane mau kae. Ra sah sega barang. Ngko mangan ngomah wae.
30	“Aku kok kaya wong nyidham. Kepengin mangan ra nang omah.” “Kok ndengaren nganeh-anehimen ta, Pak,” “Sih ana ta rantang susun,” “Njur, njur.” Tembung gugup ngawruhi kelakuan sing lanang... “Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya. Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg lho.” (DL44.30/3/13)		√			√			“Pupune loro pisan karo pongkronge kuwi rantang ngisor dhewe. Jangane dhuwure. Jangan lodheh ya. Ja lali duduhe. Njur sing dhuwur dhewe segane. Sing gawe wareg lho.”
31	“Dadi anggonmu angger esuk lunga peteng-peteng iku nggawe padusan iki	√			√				“...Kae dak gawakke sarapan. Iki pesenanku wingi...”

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	ta, Mur.” “Aku takon mak-mu ya ora ngerti. Kok ra kandha-kandha ben ana sing rewang-rewang. “Ouw ya, nding aku lali watakmu. Wis saiki leren dhisik. Kae dak gawakke sarapan. Iki pesenanku wingi... ” (DL44.30/3/13)								
32	“Dientekke, wong wis nyambut gawe sakesuk. Kuwi karemanmu pupu. Ja, lali jangan lodheh gaweane makmu” “Iki mau Simak ya ngerti yen bapak mreng?” (DL45.6/4/13)	√				√			“Dientekke, wong wis nyambut gawe sakesuk. Kuwi karemanmu pupu. Ja, lali
33	“Watu ngisor kuwi dienggo kuwat- kuwat ta?” “Iya, kok Pak” “Sesuk rak isih bisa. Iki ketoke wis meh nyandhak tengah dina apa ora becik leren dhisik. Ngaso ana omah. Ben awake lereh...” (DL45.6/4/13)	√				√			“Sesuk rak isih bisa. Iki ketoke wis meh nyandhak tengah dina apa ora becik leren dhisik. Ngaso ana omah. Ben awake lereh...”
34	“Iki mau ya kowe sing mbabadi, Mur” “Iya, Pak. Karo mlaku.” (DL45.6/4/13)	√			√				“Iya, Pak. Karo mlaku.”

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
35	<p>“Rah, Rah, sesuk aku pengen lunga bareng Muryat. Ja lali sangu nggo mangan awan.”</p> <p>“Lho, sak jane dha arep nyang ndi ta?”</p> <p>(DL45.6/4/13)</p>		√			√			<p>“Rah, Rah, ... Ja lali sangu nggo mangan awan.”</p>
36	<p>“Kopiku ja lali lho, Rah.”</p> <p>“Digawa mrene ben adhem dhisik.”</p> <p>“Ndengaren yah mene njaluk kopi Bapakmu ki ngapa?” (DL46.13/4/13)</p>		√			√			<p>“Kopiku ja lali lho, Rah.”</p> <p>“Digawa mrene ben adhem dhisik.”</p>
37	<p>“Ki ngko ya nggawa sangu kaya wingi?”</p> <p>“Lha, iya no. wong aku arep rewang-rewang anakmu lanang. Rak isih duwe lawuh ta?”</p> <p>“Lawuh apa. Wong pitik sauthil daginge digawa kabeh.”</p> <p>“Mak rasah neka-neka. Ramban kono rak bisa godhog tela pohung sing nom dijangan pedhes ngono pa piye. Apa jangan jipang sing ditandur pojok kulon. Lawuhe sing gampang tahu tempe ngono,”</p> <p>(DL46.13/4/13)</p>	√				√			<p>“Mak rasah neka-neka. Ramban kono rak bisa godhog tela pohung sing nom dijangan pedhes ngono pa piye. Apa jangan jipang sing ditandur pojok kulon. Lawuhe sing gampang tahu tempe ngono,”</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38	<p>“Rah, ngko aku mangkat dhisik karo anakmu.”</p> <p>“Jarene nggawa sangu.”</p> <p>“Lha, kuwi ngko sangune cangkingen mrana.” (DL46.13/4/13)</p>		√			√			<p>“Lha, kuwi ngko sangune cangkingen mrana.”</p>
39	<p>“Piye, Mur? Saiki pa?”</p> <p>“Lha, bapak tenan pa?”</p> <p>“Alah ta, Mur. Kok ra percaya karo omonganku ta?”</p> <p>“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng...” (DL46.13/4/13)</p>	√			√				<p>“Piye, Mur? Saiki pa?”</p> <p>“Alah ta, Mur. Kok ra percaya karo omonganku ta?”</p>
40	<p>“Alah ta, Mur, kok ra percaya karo omonganku ta?”</p> <p>“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik. Mak, aku budhal karo Bapak.” (DL46.13/4/13)</p>		√	√					<p>“Ee lha, menawa Bapak ki lunga mudhun. Nek pancen wuah, aku seneng. Mesthi direwangi, hi, hih, hik...”</p>
41	<p>“Ha, aku kongkon ngirim mangan ki kareben kowe ngerti Tum yen anakmu lanang lunga meneng-menengan ki ora klayaban.” Tumirah bojone ngabyuk banyu pancuran nyedhaki anake</p>	√				√			<p>“...Kae welingane bapakmu dipangan kareben ora kadhemen tur iki rak wis apik kanggo sarapan apa mangan. Aku karo mbakyumu rasah</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Muryat dikekep. “Kowe kok ora nate crita” “Wis saiki leren. Kae welingane bapakmu dipangan kareben ora kadhemen tur iki rak wis apik kanggo sarapan apa mangan. Aku karo mbakyumu rasah wong sarapan ana omah. ” (DL47.20/4/13)								wong sarapan ana omah.”
42	“He-eh kene Mur. Saanane wong pitike mabur ora bisa dicekel. Suk, nek wis rampung kabeh mbeleh meneh.” “ Ra, sah iwak-iwakan. Sing penting bisa mangan ajeg kanthi legawa, tentrem ayem, atur panuwun paringane Pangeran sing ora kendhat iku wis apik. ” (DL47.20/4/13)	√				√			“Ra, sah iwak-iwakan. Sing penting bisa mangan ajeg kanthi legawa, tentrem ayem, atur panuwun paringane Pangeran sing ora kendhat iku wis apik.”
43	“ Kene, kene. ” “Iya, Mur ben diresiki mbakyumu pisan karo rantange bapakmu kuwi.” (DL47.20/4/13)	√			√				“Kene, kene.”
44	“Sesuk mangkat jam pira Mur?” “Ya, rada gasik wae ben olehe mlaku kepenak...”	√			√				“Diterake pa, Mur?”

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	“Diterake pa, Mur?” (DL48.27/4/13)								
45	<p>“... Ning rak ya luwih apik. Andum gawe wae. Tegalane ra diungak ta, Pak. Ketoke wis suwe.”</p> <p>“Ra sah mikir kuwi, Mur. Wak Sudi wis kena dipercaya nggarap. Ngko kapan-kapan aku tilik mrana. Rasah kuwatir,” wangsulan bapake. (DL48.27/4/13)</p>	√			√				<p>“Ra sah mikir kuwi, Mur. Wak Sudi wis kena dipercaya nggarap. Ngko kapan-kapan aku tilik mrana. Rasah kuwatir,” wangsulan bapake.</p>
46	<p>“Aku sida mudhun kok, Mak. ngko Bapak nggoleki,”</p> <p>“Ra sarapan sisan, Mur?”</p> <p>“Rasah, Mak. Wedange wae ngko ben krasa anget neng weteng.” (DL48.27/4/13)</p>		√			√			<p>“... Wedange wae ngko ben krasa anget neng weteng.”</p>
47	<p>“Ya iki bab sing gandheng repete karo jejibahanmu.”</p> <p>“Jejibahan?”</p> <p>“Iya, ning katone abot sanggane, Mur.”</p> <p>“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.” (DL48.27/4/13)</p>	√			√				<p>“Kula badhe ndherek sauger panjenengan ingkang paring dhawuh, Pak.”</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
48	<p>“Nak Mur, kala wau Bapak paring pangandikan menawi Nak Mur dipunaturi dhahar rumiyin...”</p> <p>“Sampun, mangga boten sisah menggalih sanes-sanes. Saestu kula aturi dhahar sawontenipun.”</p> <p>“Inggih, Bu” (DL50.11/5/13)</p>	√				√			<p>“Sampun, mangga boten sisah menggalih sanes-sanes. Saestu kula aturi dhahar sawontenipun.”</p>
49	<p>“Apa durung ana Kenya sing nujuprana ning atimu?”pitakone ibune maneh ngerti dheweke ora enggal wangsulan.</p> <p>“Durung,” wangsulane cekak.</p> <p>“Yen kowe setuju, ibu bisa mbiyantu nggolekake”</p> <p>(DL52.25/5/13)</p>	√			√				<p>“Yen kowe setuju, ibu bisa mbiyantu nggolekake”</p>
50	<p>“... Jan-jane aku arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki, e... jebul malah sing ganti keturon.” Kandhane Sumi</p> <p>“Yahmene arep bali? Nganggo apa? ...” (DL02.8/6/13)</p>	√			√				<p>“... Jan-jane aku arep langsung bali, nanging nyawang njenengan sare sajak kepenak, arep nggugah kok dadi ora tegel. Tak enteni karo lungguh kursi iki,..”</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
51	<p>“... geneya aku kok ora panjenengan gugah?”</p> <p>“Mau aku sing ngemuli kowe... Tak sawang olehmu turu kok angler banget. Aku ora tega arep nggugah,” kandhane Wisnu. (DL03.15/6/13)</p>	√			√				<p>“Mau aku sing ngemuli kowe... Tak sawang olehmu turu kok angler banget. Aku ora tega arep nggugah,”</p>
52	<p>“Nganggo iki wae,” kandhane alus</p> <p>“Mengko wae mesisan. Iki aku isih ana dhuwit, kok. Cukup kanggo tatu klambi karo mbayar taksi.” (DL03.15/6/13)</p>	√			√				<p>“Mengko wae mesisan. Iki aku isih ana dhuwit, kok. Cukup kanggo tatu klambi karo mbayar taksi.”</p>
53	<p>“Aku metu dhisik,” pamite Sumi karo wiwit jumangkah.</p> <p>“Ko sik Sumi...?!”</p> <p>“Ana apa, Mas? Pitakone.</p> <p>“Enteni sedhela, tak terake.” (DL03.15/6/13)</p>	√			√				<p>“Enteni sedhela, tak terake.”</p>
54	<p>“Kok nganti suwe, Lik? Pamitmu ning Yogya muk rong dina...”</p> <p>“Ora, Bu. Aku apik-apik wae. Iki oleh-oleh kanggo Ibu,” Wisnu masrahake tas.</p> <p>“Apa iki? (DL04.22/6/13)</p>	√			√				<p>“... Iki oleh-oleh kanggo Ibu,”</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
55	<p>“... Aja among kepencut rupa. Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih keturunan ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...”</p> <p>“Walah, Bu. Wong Wisnu lagi teka dhok kok yaw is digrujug ukara werna-werna....” (DL03.15/6/13)</p>		√	√					<p>“... Bebet, bobot, bibit tetep kudu kok petung, awit awake dhewe iki isih keturunan ngaluhur. Dadi yen golek pasangan uga kudu sing satimbang, sing sababag kalungguhane...”</p>
56	<p>“Ya mampir warung ta, ya. Ngisi weteng. Kok arani aku duwe dhedhemenan ngono, pa?”</p> <p>“O... Tak Kira?! R. Ng. mesem kecipuhan. “Ya, yen ngono aku tak tata dhahar, sedheng njenengan rampung reresik salira, mengko dhaharane rak sedheng siap,” ujure marang sing lanang. (DL14.31/8/13)</p>	√			√				<p>“Ya, yen ngono aku tak tata dhahar, sedheng njenengan rampung reresik salira, mengko dhaharane rak sedheng siap,”</p>
57	<p>“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot. Rak ya ngono to Pak?”</p> <p>“Yen karepku ya ora nganti tekan semono, Bu...” (DL14.31/8/13)</p>		√			√			<p>“Ya pokoke awake dhewe ngrekadaya priye carane amrih Wisnu lan Kenya iku sesambungane bisa pedhot ... “</p>

Katrangan:

DL : Djaka Lodang
Ng : Ngginakaken
Ny : Nyimpang
FP : Fungsi Personal

FIP : Fungsi Interpersonal
FD : Fungsi Direktif
FR : Fungsi Referensial
FI : Fungsi Imajinatif